

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNIVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“MÜƏSSİSƏLƏRDƏ KAPİTAL EHTİYATLARININ VƏ ƏMƏYİN
STATİSTİK TƏHLİLİ” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Məmmədova Firuzə Məhəmməd qızı

BAKİ – 2021

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ _____ ” _____ **20__ -ci il**

“MÜƏSSİSƏLƏRDƏ KAPİTAL EHTİYATLARININ VƏ ƏMƏYİN STATİSTİK TƏHLİLİ”
mövzusunda
MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060406 “Statistika”

İxtisaslaşma: Müəssisələrin statistikas

Qrup: 704

Magistrant:

Məmmədova Firuzə Məhəmməd qızı
_____ **imza**

Elmi rəhbər:

i.ü.f.d., m. Abbasov Ceyhun Abbas oğlu
_____ **imza**

Program rəhbəri:

i.ü.f.d., dos. Hümbətova Suqra İnqilab qızı
_____ **imza**

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar Atakişi oğlu
_____ **imza**

BAKİ – 2021

MÜƏSSİSƏLƏRDƏ KAPİTAL EHTİYATLARININ VƏ ƏMƏYİN STATİSTİK TƏHLİLİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktuallığı: Dövrümüzdə müəssisələrin fəaliyyəti aktual mövzulardan biridir. Müəssisələrin fəaliyyətində kapital ehtiyatının rolu mühüddür. Belə ki, kapital ehtiyatının artırılması müəssisələrin qarşısında duran əsas missiyalardan biridir. Bununla yanaşı əməyin müəssisənin münfəər qazanmasında başlıca rolu var. Müəssisədə kapitalın idarə olunması onun maliyyəsinin idarə olunması deməkdir.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın məqsədi ayrılıqda kapital ehtiyatlarını və əməyin müəssisələrdə araşdırılmasıdır. Növbəti mərhələdə isə statistik təhlillər vasitəsi ilə onlar arasında əlaqənin müəyyənəndirilməsidir. Diplom işində araşdırılmış statistik nəticələrə uyğun təkliflər verilmişdir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Magistr işinin nəzəri mənbələrini Azərbaycanın və xarici ölkələrin iqtisadçı alimlərinin kapital ehtiyatı və əmək haqqında proqnozlar və metodik tövsiyələri təşkil edəcəkdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Müəssisələrdə kapital ehtiyatlarının və əməyin statistik təhlili adlı tədqiqatda Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin nəşrləri, Azərbaycan Respublikasının bir sıra qanunvericilik aktları və normativləri məlumatlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Müəssisələrdə kapital ehtiyatları və əməyin statistik təhlili araşdırılarkən statistik məlumatların toplanmasında məhdudiyyətlər meydana çıxır. Daha dəqiq desək, bəzi göstəricilərin tapılmasında məhdudiyyətlər meydana gəlir. Belə ki, 2019-2020-ci il periodunda statistik məlumatlarda natamamlıq vardır. Bununla yanaşı tədqiqat işinin aparılması üçün Azərbaycan mənbələrindən istifadə məhduddur. Bu səbəbdən xarici mənbələrə üstünlük verilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Dissertasiya işinin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, ölkəmizdə müəssisələrin mövcud vəziyyəti geniş şəkildə tədqiq edilmiş, onların fəaliyyətinin üzləşdiyi problemlər araşdırılmış və bu problemlərin həlli üzrə təkliflər irəli sürülmüşdür.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Dissertasiya işində verilən nəticələr qanunvericiliklə fəaliyyətinə icazə verilən bütün müəssisələrə aiddir. Belə ki, qeyd olunan təkliflər müəssisələrdə kapital ehtiyatlarının və mənfəətin artırılmasına istiqamətləndiyindən bir çox sahələrdə istifadəsi məqsədəuyğundur.

Açar sözlər: kapital ehtiyatı, əmək, müəssisə, mənfəət, statistik məlumatlar

STATISTICAL ANALYSIS OF CAPITAL RESERVES AND LABOR IN ENTERPRISES

SUMMARY

The actuality of the subject: Nowadays, the enterprises' activity is one of the topical issues. The role of capital reserves in the enterprises' activities is important. Increasing capital reserves is one of the main missions of enterprises.

Purpose and tasks of the research: The purpose of the study is to study capital resources and labor in enterprises separately. Then, determine the relationship statistical analysis.

Used research methods: Theoretical sources of the master's thesis will be forecasts and methodical recommendations on capital reserves and labor of economists of Azerbaijan and foreign countries.

The information base of the research: The study, entitled Statistical Analysis of Capital Resources and Labor in Enterprises, used data from publications of the SSC of Azerbaijan, a number of legislative acts and regulations of the Republic of Azerbaijan.

Restrictions of research: Restrictions on the collection of statistical data arise when examining the statistical analysis of capital resources, labor in enterprises. More precisely, there are limitations in finding some indicators. Thus, there is an incompleteness in the statistics for the period 2019-2020. The use of Azerbaijani sources for research is limited. For this reason, external sources were preferred.

The novelty and practical results of investigation: The scientific novelty of the dissertation is that the current situation of enterprises in our country has been extensively studied, the problems faced by their activities have been investigated.

Scientific-practical significance of results: The results of the dissertation work apply to all enterprises permitted by law.

Keywords: capital reserves, labor, enterprise, profit, statistics

MÜNDƏRİCAT

	GİRİŞ.....	1
I FƏSİL.	MÜƏSSİSƏLƏRDƏ KAPİTAL EHTİYATLARININ VƏ ƏMƏYİN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN NƏZƏRİ METODOLOJİ ƏSASLARI.....	6
1.1.	Azərbaycanda müəssisələrin formalaşmasının nəzəri xüsusiyyətləri.....	6
1.2.	Azərbaycanda müəssisələrdə kapital ehtiyatlarının formalaşmasının nəzəri xüsusiyyətləri.....	22
1.3.	Azərbaycanda müəssisələrdə əməyin formalaşmasının nəzəri xüsusiyyətləri.....	25
II FƏSİL.	AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA KAPİTAL EHTİYATLARININ VƏ ƏMƏYİN ÖLKƏ İQTİSADİYYATININ İNKİŞAFINDA ROLUNUN TƏHLİLİ.....	35
2.1.	Müəssisələrdə kapital ehtiyatlarının ölkə iqtisadiyyatında rolunun qiymətləndirilməsi.....	35
2.2.	Kapital ehtiyatları və əmək arasında əlaqənin qiymətləndirilməsi.....	44
III FƏSİL.	MÜƏSSİSƏLƏRDƏ KAPİTAL EHTİYATLARI VƏ ƏMƏYİN STATİSTİK TƏHLİLİ.....	49
3.1.	Müəssisələrdə kapital ehtiyatı və əməyin formalaşmasına təsir edən dəyişənlrin təhlili.....	49
3.2.	Müəssisələrdə kapital ehtiyatları və əməyin statistik təhlili.....	57
	NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	66
	İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	67
	ƏLAVƏLƏR.....	70
	Cədvəllərin siyahısı.....	70
	Qrafiklərin siyahısı.....	70

Elm andı

Mən, Məmmədova Firuzə Məhəmməd qızı and içirəm ki, “Müəssisələrdə kapital ehtiyatlarının və əməyin statistik təhlili” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

.

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Hər bir müəssisə maliyyə resursları, cəlb olunmuş pul vəsaitinin məcmusundan ibarətdir ki, vəsaitlər də maliyyə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə, cari xərclərin və kapitalın genişləndirilməsi ilə əlaqədar xərclərin maliyyələşdirilməsinə yönəldilir. İstehsal olunan və ya investisiya edilən kapital, maliyyə resurslarının dövriyyəsinin keçdiyi bütün mərhələləri də keçir. Lakin müəssisənin bütün maliyyə resursları kapital deyildir. Ancaq sahibkarlıq fəaliyyətinə qoyulan maliyyə resursları kapitaldır. Kapital xüsusi, spesifik bir kateqoriyadır və bununla əlaqədar kapital müxtəlif funksional rola malikdir. Məsələn, dövriyyənin xarakterindən asılı olaraq, kapital əsas və dövriyyə kapitalı na ayrılır və yaxud maliyyələşmə mənbələrindən asılı olaraq kapital xüsusi, səhmdar, borc və cəlb olunmuş kapitalla ayrılır. Lakin qoyuluş sahələrinə görə kapitalla ticarət, sənaye, vençur və s. kapitalın növləri daxildir. Beləliklə, təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirmək üçün hər bir müəssisə və təsərrüfat təşkilatları müəyyən həcmdə əmlak malik olmalıdır və həmin əmlak təsərrüfatın mülkiyyətində və sərəncamında olur. Müəssisənin malik olduğu əmlak – onun aktivindən ibarətdir. Müəssisənin aktivləri – onun iqtisadi resurslarıdır, əmlak qiymətlilərinin məcmuudur və mənfəət almaq məqsədi ilə təsərrüfat fəaliyyətində istifadə edilir. Müəssisələrdə kapital ehtiyatları və əməyin statistik təhlili adlı tədqiqat işində statistik materialların toplanması, məlumatların emalı və ümumiləşdirilməsi, əldə edilən nəticələrin şərhə və s. statistik metodlardan istifadə olunacaqdır. Kapital ehtiyatlarının və əməyin ölkə iqtisadiyyatında rolunu araşdırdıqda ölkənin iqtisadi inkişafını səciyyələndirən əsas makro-iqtisadi göstəricilərindən istifadə olunacaqdır. Təhlildə istifadə olunacaq göstəricilər Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsindən əldə ediləcəkdir. Göstəricilər arasında əlaqəni vizual olaraq görmək üçün qrafik və cədvəllərə tədqiqat işində yer veriləcəkdir. Bir maliyyə ilinin sonunda bir şirkət müəyyən bir miqdarda mənfəət əldə etdikdə, müəyyən bir hissəsi ümumiyyətlə gələcək ehtimalları, böyümə perspektivlərini və daha çoxunu qarşılamaq üçün işdə

saxlanılır. Bir kənara qoyulan bu pula ehtiyatlar deyilir. Ehtiyatlar bir şirkətin maliyyə vəziyyətinin qorunmasına kömək edir və genişləndirmə, sabit dividend ödəmələri, qanuni tələblər, gözlənilməz vəziyyətə cavab vermək, maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, investisiyalar və daha çox kimi müxtəlif məqsədlər üçün istifadə edilə bilər. Buna bəzən bölüşdürülməmiş mənfəət də deyilir. Bir şirkət zərər edirsə, o zaman yaradılmır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Kapital ehtiyatlarının düzgün idarə olunması hazırkı dövrdə araşdırılan məsələlərdəndir. Müəssisənin kapitalının və əməyin mahiyyətini və müəssisə üçün zəruriliyini göstərmək, müəssisənin aktivlərinin əsas hissəsi olan əsas kapitalın rolunu, əhəmiyyətini araşdırmaq problemin əsasə qoyuluşundandır. Real nümunələrlə və kapital ehtiyatlarının araşdırılmasına təsir edəcək göstəricilərin asılılıqlarının tapılması ilə öyrənilmə səviyyəsi mənimsəniləcəkdir. İlk olaraq kapital ehtiyatları və əməyin formalaşmasına təsir edən əsas və asılı göstəricilər müəyyən olunacaq. Növbəti mərhələdə həmin göstəricilərin müəyyən period ərzində hansı variasiya ilə dəyişdiyini müəyyənləşdirib, statik təhlil edəcəyik.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqat işində qeyd olunmuş təhlillər nəzəri və statistik mövqedə aparılmışdır. Həmin təhlillər aparılarkən Azərbaycan və İngilis mənbələrinə üstünlük verilmişdir. Tədqiqat işinin təhlilində nəticələr araşdırılarkən ilk olaraq kapital ehtiyatının və əməyin statistik təhlili qiymətləndirilmişdir. Müəssisələrdə kapital ehtiyatlarının və əməyin rolu təhlil edilmişdir. Bütün qeyd olunan qiymətləndirmələr əsasında təhlillərin nəticə və təklifləri qeyd olunmuşdur. Dissertasiya işində qeyd olunan nəticələr əsasən ölkəmizdəki müəssisələrin fəaliyyətinə tətbiq oluna biləcək. Belə ki, müəssisələrdə kapital ehtiyatının artırılması yolları birbaşa müəssisələrdə tətbiq oluna bilər.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Müəssisədə kapitalın idarə olunması onun maliyyəsinin idarə olunması deməkdir. Müəssisənin kapitalı – aktivlərə qoyulan və

gəlir gətirən pul vəsaitidir. Müəssisənin aktivləri onun əsas və dövriyyə vəsaitindən ibarətdir. Hər bir müəssisə maliyyə resursları, cəlb olunmuş pul vəsaitinin məcmusundan ibarətdir ki, vəsaitlər də maliyyə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə, cari xərclərin və kapitalın genişləndirilməsi ilə əlaqədar xərclərin maliyyələşdirilməsinə yönəldilir. İstehsal olunan və ya investisiya edilən kapital, maliyyə resurslarının dövriyyəsinin keçdiyi bütün mərhələləri də keçir. Lakin müəssisənin bütün maliyyə resursları kapital deyildir. Ancaq sahibkarlıq fəaliyyətinə qoyulan maliyyə resursları kapitaldır. Kapital xüsusi, spesifik bir kateqoriyadır və bununla əlaqədar kapital müxtəlif funksional rola malikdir. Məsələn, dövriyyənin xarakterindən asılı olaraq, kapital əsas və dövriyyə kapitalı na ayrılır və yaxud maliyyələşmə mənbələrindən asılı olaraq kapital xüsusi, səhmdar, borc və cəlb olunmuş kapitalla ayrılır. Lakin qoyuluş sahələrinə görə kapitalla ticarət, sənaye, vençur və s. kapitalın növləri daxildir. Beləliklə, təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirmək üçün hər bir müəssisə və təsərrüfat təşkilatları müəyyən həcmdə əmlak malik olmalıdır və həmin əmlak təsərrüfatın mülkiyyətində və sərəncamında olur. Müəssisənin malik olduğu əmlak – onun aktivindən ibarətdir. Müəssisənin aktivləri – onun iqtisadi resurslarıdır, əmlak qiymətlilərinin məcmuudur və mənfəət almaq məqsədi ilə təsərrüfat fəaliyyətində istifadə edilir. Bu nöqtəyi-nəzərdən mövcud magistr dissertasiyasının mövzusu bazar münasibətləri şəraitində aktualıq təşkil edir.

Tədqiqat işində müqayisəli təhlillərə üstünlük verilmişdir. Ehtiyat kapitalı və kapital ehtiyatı arasında fərqlərin geniş izahına yer verilmişdir. Bununla yanaşı müəssisələrdə kapital ehtiyatı və əməyin statistik təhlili edilmişdir. Statistik təhlillər edilərkən əsas və əsaslı kəmiyyətlər müəyyənləşdirilmiş və həmin göstəricilər uyğun illik statistik göstəricilər araşdırılmışdır. Statistik göstəricilər digər ölkələrlə müqayisə edilib, araşdırılmışdır. Praktiki nəticələri isə real həyatdan olan müşahidələrin nəticələri əsasında əldə edəcəyik. İstifadə edilmiş statistik məlumatlar təhlil edilərək şərhlər verilmiş, nəzəri və praktik informasiyalardan istifadə edilərək əlaqələr qurulmuşdur.

Tədqiqat metodları: Dissertasiya işi faktiki və statistik materialların toplanması, emalı və ümumiləşdirilməsi, tədqiqatçının tarixi və müqayisəli iqtisadi analiz metodlarının öyrənilməsinə əsaslanacaqdır. Tədqiqat işində təhlil, sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil, qrafik və s. metodlarında istifadə ediləcəkdir. Kapital ehtiyatı və əməyin ölkə iqtisadiyyatında rolunun təhlili statistika proqramı vasitəsilə tətbiq edilərək korrelyasiya təhlilləri ediləcək və əldə edilən nəticələr şərh ediləcəkdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Müəssisələrdə kapital ehtiyatlarının və əməyin statistik təhlili adlı tədqiqatda Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin nəşrləri, Azərbaycan Respublikasının bir sıra qanunvericilik aktları və normativləri məlumatlarından istifadə edilmişdir. Bundan əlavə çap olunmuş elmi məqalələrdən və yeni aparılmış yerli və xarici məqalələrdən istifadə olunmuş və təhlil hissəsində isə statistik mənbələrə yer verilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Müəssisələrdə kapital ehtiyatları və əməyin statistik təhlili araşdırılarkən statistik məlumatların toplanmasında məhdudiyyətlər meydana çıxır. Daha dəqiq desək, bəzi göstəricilərin tapılmasında məhdudiyyətlər meydana gəlir. Belə ki, 2019-2020-ci il periodunda statistik məlumatlarda natamamlıq vardır. Bununla yanaşı tədqiqat işinin aparılması üçün Azərbaycan mənbələrindən istifadə məhduddur. Bu səbəbdən xarici mənbələrə üstünlük verilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Dissertasiya işinin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, ölkəmizdə müəssisələrin mövcud vəziyyəti geniş şəkildə tədqiq edilmiş, onların fəaliyyətinin üzləşdiyi problemlər araşdırılmış və bu problemlərin həlli üzrə təkliflər irəli sürülmüşdür. Kapital ehtiyatı və kapital arasında fərqlər izahına yer veriləcəkdir. Tədqiqatın əsas gözlənilən elmi və praktiki nəticəsi kapital ehtiyatı və əməyin statistik təhlilidir. Həmin təhlildə asılılığa təsir edən əsas və asılı dəyişənlərin hansı olduğu müəyyənləşəcəkdir. Praktiki nəticələri isə real həyatdan olan müşahidələrin nəticələri əsasında əldə edəcəyik.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Tədqiqat işində qeyd olunmuş təhlillər nəzəri və statistik mövqedə aparılmışdır. Həmin təhlillər aparılarkən

Azərbaycan və İngilis mənbələrinə üstünlük verilmişdir. Tədqiqat işinin təhlilində nəticələr araşdırılarkən ilk olaraq kapital ehtiyatının və əməyin statistik təhlili qiymətləndirilmişdir. Müəssisələrdə kapital ehtiyatlarının və əməyin rolu təhlil edilmişdir. Bütün qeyd olunan qiymətləndirmələr əsasında təhlillərin nəticə və təklifləri qeyd olunmuşdur. Dissertasiya işində qeyd olunan nəticələr əsasən ölkəmizdəki müəssisələrin fəaliyyətinə tətbiq oluna biləcək. Belə ki, müəssisələrdə kapital ehtiyatının artırılması yolları birbaşa müəssisələrdə tətbiq oluna bilər.

I FƏSİL. MÜƏSSİSƏLƏRDƏ KAPİTAL EHTİYATLARININ VƏ ƏMƏYİN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN NƏZƏRİ METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Azərbaycanca müəssisələrin formalaşmasının nəzəri xüsusiyyətləri

Müəssisə dedikdə istənilən mülkiyyət formasında olan və qanuna uyğun yaradılan, ictimai tələbatın ödənilməsi və ya mənfəət əldə etmək məqsədi ilə mal istehsal edən, satan, xidmət göstərən və hüquqi şəxs olan müstəqil təsərrüfat subyekti nəzərdə tutulur. Müəssisənin təşkilati və hüquqi formasını göstərən xüsusi adı müəyyənləşdirilir.

Azərbaycan Respublikasında müəssisələrin fəaliyyəti qanunvericiliyə uyğun nizamlanır. Müəssisələrin digər növü olan xarici investisiyanın cəlb edilməsi ilə yaradılan müəssisələrin fəaliyyəti isə “Xarici investisiyanın qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə nizamlanır. Bununla yanaşı Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələri ilə nəzərdə saxlanılır.

Ümumi desək, əgər müəssisələrin fəaliyyətinə qanunvericiliklə qadağa qoyulmayıbsa, onlar istənilən iqtisadi fəaliyyətlə məşğul ola bilər. Müəssisə növləri dövlət, kollektiv, xüsusi və qarışıq ola bilər. R e s p u b l i k a m ı z d a müəssisələr aşağıda qeyd olunmuş növlərdə fəaliyyət göstərirlər:

- fərdi (ailə)
- dövlət müəssisəsi
- payçı və şərikli (kommandit ortaqlıqlar)
- şərikli (tam ortaqlı)
- məhdud məsuliyyətli müəssisələr
- səhmdar cəmiyyəti.

Fərdi (ailə) müəssisəsi dedikdə vətəndaşın və ya ailə üzvlərinin mülkiyyətində olan müəssisə nəzərdə tutulur. Qeyd etmək lazımdır ki, tərəflər arasında olan sazişdə başqa hal nəzərdə tutulmadığı təqdirdə bu mümkündür. Digər halda fərdi (ailə)

müəssisə vətəndaşın və ya ailə üzvlərinin digər mülkiyyət sahiblərinə aid olan müəssisələrin alışı yolu ilə də yaradıla bilər. Bu növ müəssisələr də qanunvericiliyə əsasən məsuliyyət daşıyır. Dövlət mülkiyyətinə əsaslanan aşağıdakı növ müəssisələr fəaliyyət göstərirlər:

- əmlakı bütövlükdə dövlətin mülkiyyətində olan;
- səhmlərinin nəzarəti dövlət orqanlarına məxsus olan.

Dövlət müəssisələri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq məqsədi dövlət əmlakını idarə etmək olan orqanlar tərəfindən yaradılır. Yəni dövlət müəssisəsinin əmlakı Azərbaycan Respublikasının dövlət mülkiyyəti olur. Beləliklə, dövlət müəssisəsi qanunvericiliyə uyğun olan sahiblik, istifadə və sərəncam vermək kimi səlahiyyətləri həyata keçirir. Öhdəliklərə gəldikdə isə, dövlət müəssisəsi qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada müəssisənin əmlakına məsuliyyət daşıyır. Müəssisə isə öz növbəsində dövlətin öhdəliklərinə görə məsuliyyət daşımır

Şərikli (tam ortaqlı) müəssisələr minimum iki fiziki və (və ya) hüquqi şəxs tərəfindən yaradıla bilər. Müəssisənin ortaqları qarşılıqlarında olan öhdəlik və vəzifələrinə görə cavabdehdir. Əgər fəaliyyət göstərən müəssisəyə sonradan daxil olarsa, bu halda şərik müəssisənin öncəki borclarına görə bütün əmlakı ilə məsuliyyət daşıyacaqdır və bu hal şərik müəssisədən çıxana qədər qüvvədə olacaqdır.

Şərik müəssisədən ayrıldıqda öz payını geri alır. Lakin digər ortaqların razılığı ilə həmin pay müəssisənin şəriklərinə və ya kənar şəxslərə satıla və ya verilə bilər. Əks halda, yəni, pay satılmadıqda müəssisənin nizamnamə fondunun həcmi payın məbləğinə uyğun olaraq azaldılacaqdır. Şəriklərdən vəfat etmə halında isə onun varisi müəssisəyə pay sahibi kimi qəbul edilir. Qeyd olunmuş hallarda payın bir ortaqlardan digərinə keçmə proseduru notarial qaydada təsdiq olunmalıdır.

Payçı və şərikli müəssisələrin yaradılmasında minimum bir şərik və bir payçı olması zəruridir. Müəssisənin təsis edilmə şərtləri şərikli müəssisə ilə oxşardır. Müəssisənin payı ortaqların qərarı ilə satıla bilər. Müəssisədə olan pay sahibləri payın

alınmasında üstün hüquqa malikdirlər. Hissə satılmadıqda müəssisənin nizamnamə fondunun miqdarı onun məbləğinə uyğun olaraq azaldıla bilər.

Məhdud məsuliyyətli cəmiyyət dedikdə nizamnamə kapitalı təsis müqaviləsiylə tənzimlənmiş məbləğdə səhmlərə bölünən müəssisə nəzərdə tutulur. Müəssisənin təsisçiləri öz öhdəliklərinə görə yalnız nizamnamə kapitalındakı payları miqdarında məsuliyyət daşıyırlar. Müəssisənin nizamnamə kapitalında nəzərdə tutulmuş pay ortağ tərəfindən qismən ödənilirsə, ortağ, əmlakı ilə payın qalan hissəsi məbləğində müəssisənin öhdəliklərinə görə məsuliyyət daşıyır. Bir şərik işdən ayrıldıqda, payını alır. Tərəfdaşların razılığı ilə pay satıla bilər və ya şirkətin ortaqlarına və ya üçüncü şəxslərə verilə bilər. Müəssisənin tərəfdaşları satılmış səhmləri almaq üçün üstünlük hüququna malikdirlər. Səhm satılmırsa, müəssisənin nizamnamə kapitalının ölçüsü onun ölçüsünə uyğun olaraq azaldılır. Müəssisənin iştirakçılarından birinin (bir neçəsinin) ölümü və hüquqi şəxs olan bir ortağın ləğvi halında, onun (onların) qanuni varisi müəssisədə ortağ kimi qəbul edilir. Bütün hallarda, səhmlərin bir sahibdən digərinə keçməsi notariat qaydasında təsdiqlənməlidir. Müəssisənin ortağı olan hər bir hüquqi şəxs hüquqi şəxs statusunu saxlayır.

Səhmdar cəmiyyəti dedikdə təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirmək üçün səhmlər buraxaraq nizamnamə fondu yaradan fiziki və (və ya) hüquqi şəxslərin könüllü müqaviləsi əsasında yaradılmış müəssisə. Səhmdar cəmiyyətinin yaranmasında minimum üç fiziki və (və ya) hüquqi şəxsin iştirakı zəruridir. Səhmdarlar, səhmdar cəmiyyətinin öhdəliklərinə görə payları həcmində (payları hədudlarında) məsuliyyət daşıyırlar. Səhmdar cəmiyyəti səhmdarların əmlak borclarına görə məsuliyyət daşımır.

Müəssisələr öz fəaliyyətlərini əlaqələndirmək, hüquqlarını qorumaq, dövlət və digər qurumlarda, təşkilatlarda və beynəlxalq təşkilatlarda ümumi maraqları təmsil etmək üçün sahəvi, ərazi və ya digər əsaslarla könüllü olaraq birliklər, konsernlər, şirkətlər və digər birliklər yarada bilər. Ayrı-ayrı istehsal və təsərrüfat fəaliyyətlərinin və digər funksiyaların mərkəzləşdirilmiş şəkildə həyata keçirilməsi müəssisələrin

razılaşdırılmış qərarı əsasında dərnyə həvalə edilə bilər. Dərnek təsisçilər tərəfindən təsdiq edilmiş nizamnamə əsasında fəaliyyət göstərir. Birliyin qeydiyyatı bu Qanunla müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir. Dərnek hüquqi şəxsdir, bank filiallarında cari hesabı və digər hesabları, adı yazılmış möhürü olur. Dərnek nizamnamədə (təsis müqaviləsində) başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa, tərkibinə daxil olan müəssisələrin, müəssisələr isə birliyin öhdəliklərinə görə məsuliyyət daşımır. Birliyin üzvü olan müəssisələr ittifaqdan çıxmaq hüququna malikdirlər. Bu halda dərnekdən çıxan müəssisə, bağlanmış müqavilələrə uyğun olaraq birliyə aid olan digər müəssisələr qarşısında öhdəliklərini saxlayır. Dərnek üzv müəssisələrin qərarı ilə ləğv edilir. Ortaqlığın ləğvindən sonra qalan əmlak, ortaqlığın nizamnaməsinə uyğun olaraq üzvləri arasında bölüşdürülür.

Müəssisə sahibinin (sahiblərinin) Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq səlahiyyət verdikləri bir qurumun, müəssisənin, təşkilatın qərarı ilə yaradıla bilər.

Azərbaycan Respublikası antiinhisar qanunvericiliyinə uyğun olaraq başqa bir müəssisənin məcburi ayrılması nəticəsində müəssisə yaradıla bilər. Bir müəssisə bir və ya daha çox struktur bölmənin mövcud müəssisə, təşkilatdan ayrılması, habelə mülkiyyətçinin və ya onun nümayəndə orqanının razılığı ilə mövcud birliklərin struktur bölmələri əsasında yaradıla bilər. müəssisənin üzərinə götürdüyü öhdəliklər. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş hallarda aşağıdakılar ola bilər:

- dövlət əmlakını idarə etmək səlahiyyəti olan dövlət orqanları;
- Azərbaycan Respublikasının fiziki və hüquqi şəxsləri;
- qeyri-rezidentlər və beynəlxalq təşkilatlar

Müəssisə bu qanunla müəyyən edilmiş qaydada bir və ya daha çox təsisçi tərəfindən yaradılır.

Müəssisənin nizamnaməsi təsisçi fiziki və ya hüquqi şəxs olduqda təsisçi tərəfindən və müəssisənin təsisçiləri iki və ya daha çox fiziki və hüquqi şəxs olduqda

ümumi təsis yığıncağı (onun qərarı ilə) tərəfindən təsdiq edilir. Müəssisənin adı və növü, hüquqi ünvanı, təsisçisi (təsisçiləri) haqqında məlumat, müəssisənin hüquqları və vəzifələri, nizamnamə fondu, fəaliyyətinin məzmunu və məqsədi, idarəetmə və nəzarət orqanları, səlahiyyətləri, müəssisənin yenidən təşkili, dayandırılması və ləğvi üçün şərtlər. Nizamnamədə müəssisənin fəaliyyətinə dair qanunvericiliyə zidd olmayan digər müddəalar da ola bilər.

Bir müəssisənin ləğvi və yenidən təşkili (birləşmə, bölünmə, ayrılma, çevrilmə) əmlak sahibinin, müvafiq müəssisələri yaratmağa səlahiyyətli orqanın və ya arbitraj məhkəməsinin qərarı ilə həyata keçirilir. Şirkət bu hallarda ləğv olunur: iflas; qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş tələblərə uyğun gəlmədiyi üçün müəssisənin fəaliyyəti qadağan edildikdə və bu tələblərə uyğunluq təmin edilmədikdə və ya qərarla müəyyən edilmiş müddətdə fəaliyyət növü dəyişdirilmədikdə; müəssisənin yaradılması barədə təsis aktları, arbitraj məhkəməsinin qərarı ilə qanunsuz elan edildikdə; Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş digər hallarda.

Müəssisə Azərbaycan Respublikasının dövlət qeydiyyatı reyestrindən çıxarıldığı andan ləğv edilmiş və ya yenidən təşkil olunmuş hesab olunur. Bir müəssisənin yenidən təşkili və ya ləğvi halında, işdən çıxarılan işçilərin hüquq və mənafeləri müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq təmin edilir. Bir müəssisənin digər müəssisə ilə birləşməsi halında, hər birinin bütün mülkiyyət hüquqları və öhdəlikləri birləşmə nəticəsində yaradılan müəssisəyə ötürülür. Müəssisə bölündükdə, mülkiyyət hüquqları və öhdəlikləri paylama aktının (balans) müvafiq hissələrində yaradılan yeni müəssisələrə verilir. Bir və ya bir neçə yeni müəssisə müəssisədən ayrıldıqda bölünmüş müəssisənin mülkiyyət hüquqları və vəzifələri paylama aktına (balans) uyğun olaraq hər birinə verilir. Bir müəssisəni digərinə çevirərkən əvvəlki müəssisənin bütün mülkiyyət hüquqları və öhdəlikləri yeni yaradılan müəssisəyə ötürülür.

Müəssisə dəyəri bir şirkətin ümumi dəyərinin bir ölçüsüdür, əksər hallarda kapital bazarının kapitallaşmasına daha əhatəli bir alternativ olaraq istifadə olunur. Hesablamasına bir şirkətin bazar kapitallaşmasını, eyni zamanda qısamüddətli və uzunmüddətli borcları və şirkətin balansındakı hər hansı bir pulu daxil edir. Müəssisə dəyəri, potensial bir ələ keçirmə üçün bir şirkətə dəyər vermək üçün istifadə edilən məşhur bir metrikdir. Müəssisə dəyəri bir şirkətin ümumi dəyərinin bir ölçüsüdür, əksər hallarda kapital bazarının kapitallaşmasına daha əhatəli bir alternativ olaraq istifadə olunur.

Müəssisə dəyəri hesablanmasında bir şirkətin bazar kapitallaşmasını, eyni zamanda qısamüddətli və uzunmüddətli borcları və şirkətin balansında olan hər hansı bir pulu əhatə edir.

Müəssisə dəyəri bir şirkətin fəaliyyətini ölçən bir çox maliyyə nisbəti üçün əsas kimi istifadə olunur. Müəssisə dəyəri , bir şirkət alınacağı təqdirdə nəzəri alınma qiyməti kimi düşünülə bilər. Sadə bazar kapitallaşmasından bir neçə cəhətdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir və bir çoxları bunu bir müəssisənin dəyərinin daha dəqiq təqdimatı hesab edirlər. Məsələn, bir müəssisənin borcunun dəyəri bir şirkəti ələ alarkən alıcı tərəfindən ödənilməlidir. Nəticədə, müəssisə dəyəri borcları dəyər hesablamasına daxil etdiyi üçün çox daha dəqiq bir qiymətləndirmə təmin edir.

Bazar kapitallaşması niyə bir müəssisənin dəyərini düzgün təmsil etmir? Bir tərəfdən şirkətin borcu, digər tərəfdən nağd ehtiyatları kimi bir çox vacib faktor tərk edir. Müəssisənin dəyəri, əsasən şirkətin qiymətləndirilməsini təyin etmək üçün borc və pul vəsaitlərini özündə cəmləşdirdiyindən bazar dəyərinin dəyişdirilməsidir.

Bazar kapitallaşması bir şirkətin balans dəyərini təmsil etmək üçün nəzərdə tutulmayıb. Bunun əvəzinə, bazar iştirakçıları tərəfindən müəyyən edilmiş bir şirkətin dəyərini təmsil edir.

Təşkilat və ya Müəssisə bir işi planlaşdırmaq, başlamaq və idarə etmək deməkdir.

İstehsal amillərini bir araya gətirmək, hər birinə uyğun tapşırıq vermək və iş bitdikdə onlara mükafat vermək deməkdir. Bu, yalnız bir işin aparılmasını deyil, əgər

varsa, itkini də çiyinə götürməyi nəzərdə tutur. Bütün bu işi öz üzərinə götürən adama təşkilatçı və ya daha çox, təşəbbüskar deyilir. Təşkilatçılıq və risk alma təşəbbüskarın iki əsas funksiyasıdır. Kapitalist kapitalın sahibidir. Kapital qoyur və faiz alır. Ticarət mənfəət əldə edə bilər və ya zərərlə işləyə bilər, kapitalist onun faizini almalıdır. Beləliklə, heç bir riski yoxdur. Riskin üzərinə təkə sahibkar gəlir. Bütün mənfəət, əgər varsa, cibinə girdiyi kimi bütün zərər, varsa, ona düşür.

Buna görə nəzəriyyədə kapitalist və təşəbbüskar iki fərqli şəxsdir. Ancaq əslində onlar eyni adam ola bilər. Həqiqi həyatda təşəbbüskar, adətən, öz pullarından bir hissəsini bu işə yatırır. Beləliklə, o da qismən kapitalistdir və əgər varsa, əlavə olaraq faiz də qazanır. Buna görə insan həm kapitalist ola bilər. Həm də təşəbbüskar. Müasir işdə ikisi fərqləndirilmişdir. Müasir dövrdə iş çox mürəkkəb bir işdir.

Ümummilli və hətta beynəlxalq təsirlər buna təsir göstərir. Dünyanın hansısa ucqar bir yerində baş verən kiçik bir hadisə belə fəlakətə səbəb ola bilər. Bu cür mürəkkəbliklər sayəsində təşkilat işi çox vacib oldu. Bir işin uğuru sağlam “təşkilatdan” asılıdır. Diqqətlə planlaşdırılmalı və plan 'düzgün şəkildə yerinə yetirilməlidir. Bu tam zamanlı bir işdir. Kimsə bütün vaxtını və enerjisini buna sərf etməlidir. Beləliklə, bir təşkilatçı işinin böyük əhəmiyyəti var.

Üç amil - torpaq, əmək və kapital - dağınıqdır. Bir nəfərin torpağı var, amma kapitalı yoxdur; başqasının kapitalı var, ancaq torpağı yoxdur. Əməyin nə var; yalnız təklif edəcəyi əməyi var. Yəni bütün istehsal amilləri bir-birindən ayrıdır. İstehsal davam edəcəksə, kimsə onları bir araya gətirməlidir. Sahibkarın etdiyi budur.

Beləliklə, təşkilat çox vacib bir istehsal amilidir. Ticarət düzgün qurulmayıbsa, uğurlu ola bilməz. Yalnız işin düzgün təşkili yolu ilə digər istehsal amilləri istehsal işində ən yaxşı töhfələrini verəcəkdir. Əks təqdirdə əməyin düzgün yönləndirilməməsi və ya torpaq və kapitalın boş yerə xərclənməsi mümkündür. Torpaq çox məhsuldar və əmək çox səmərəli ola bilər. Ancaq təşkilatçı səmərəsiz və ya bacarıqsızdırsa, torpağın məhsuldarlığı və əmək səmərəliliyi heç bir nəticə verməyəcəkdir. Sahibkarın həyata keçirdiyi bir neçə vacib funksiya vardır ki, bunlardan başlıcası aşağıdakılardır:

Düşünmək və başlamaq: Bir iş planını düşünən sahibkardır. Ya təkbaşına, ya da dostlarının köməyi ilə onu icraya verir. Beləliklə, işə bir başlanğıc verir.

Təşkil olunur: Hansı sənayeyə girəcəyini, harada başlayacağını, nəyi və nə qədər istehsal edəcəyini, necə və harada satacağına qərar verən sahibkar artıq problemin praktik hissəsini həll etməlidir. Hər şeydən əvvəl lazımı maliyyə tənzimləmələrini etməlidir. Sonra maşın almalı və quraşdırılmalıdır; iş götürməli və onlara uyğun iş təyin etməlidir; xammalı almalı və hər istehsal prosesini təşkil etməlidir; və nəhayət, məhsulun bazara çıxarılması üçün qənaətbəxş tənzimləmələr etməlidir.

Rejissorluq və Nəzarət: Sahibkar yalnız işi təşkil etdikdən sonra dayana bilməz. İstehsalı ən çox qazanan kanallara yönəltməlidir. Maksimum istehsal təmin etmək üçün hər xırda detala nəzarət etməlidir.

Nəzarət: Sahibkarın ona kömək edəcək bəzi köməkçiləri ola bilər, lakin işin son nəzarətini öz əlində saxlamalıdır. İşin yaranmasına cavabdeh olmaq; taleyini başqasının əlinə verə bilməz.

Risk alma: Sahibkar müəssisəsinin nəticələrini götürməlidir. Bütün digər istehsal amillərini əvvəlcədən ödəməlidir. Gözəl bir qazancla mükafatlandırılmış ola bilər və ya ağır bir zərər görmüş ola bilər. Nəticələri nə olursa olsun, onları daşmalıdır. Son məsuliyyət ona aiddir.

İnnovasiya: Yenilikləri təqdim etmək təşəbbüskarın digər vacib funksiyasıdır. Sahibkarın yeniliyi müxtəlif şeyləri nəzərdə tutur. Bu, yeni bir istehsal metodunun tətbiqi və ya köhnə metoddə təkmilləşdirmə demək ola bilər. Bu, tranzistor radio dəstləri kimi yeni bir malın təqdim edilməsindən və ya başqa bir marka diş pastası kimi köhnə bir məhsulun yeni istehsalçısından ibarət ola bilər. materiallar və son mallar üçün istifadə olunur. Buraya yeni bazarların açılması da daxildir. İnnovasiya idarəetmə, maliyyə, marketinq və ya iş daxilində insan münasibətləri və xaricdəki ictimaiyyətlə əlaqələrdə yeni texnika şəklində ola bilər. Bir sözlə, bir təşəbbüskar işin təşəbbüskarıdır, təşkil edir, idarə edir və nəzarət edir və işin riskini öz üzərinə götürür

və yeniliklər təqdim edir. Məhdud bir səhmdar cəmiyyətində, səhmlər ümumiyyətlə ölkənin hər tərəfinə səpələnmiş çox sayda insana məxsusdur. Şirkət uğursuz olarsa, səhmdarlar pullarını itirirlər. Səhmdar onun qoyduğu kapitalın həcmində bir təşəbbüskardır. Bu günün sənayesində səhmdarların sayı çoxdur.

Öz aralarından öz adından işi aparan az sayda direktor seçməlidirlər. Səhmdarlar yalnız yatan tərəfdaşlardır. Beləliklə, həqiqi sahibkar olan səhmdarların iş üzərində nəzarəti azdır və ya yoxdur. Hindistanda 1970-ci ilin aprelində idarəetmə agentliyi sisteminin ləğvi, ümumiyyətlə idarəedici agentlər bir sıra sənaye fəaliyyətlərində həqiqi sahibkarlar idilər. Biz deyə bilərik ki, böyük şirkətlər; sahibkarlıq bəzi səhmdarlar və icra başçıları tərəfindən paylaşılır. Artıq müasir biznesin çox mürəkkəb bir iş olduğunu söylədik. Bunu uğurla təşkil etmək və idarə etmək üçün təşəbbüskar çox yüksək qayda xüsusiyyətlərinə sahib olmalıdır. İşin başında oturan kişi həqiqətən üstün bir insan olmalı və üstün təşkilatçılıq qabiliyyətinə sahib olmalıdır. Sahibkar kişilərin uğurlu lideri olmalıdır. Qazanmalı və çalışmalı olduğu kişilərin sədaqətini qorumalıdır. Onlara inam hissi yaratmalıdır. İnsan təbiətini anlamalıdır ki, hər bir insanın əlindən gələni etməsini təmin edə bilsin.

Həm də işini anlamalıdır. Maşın almalıdır; xammal almalıdır. Aldatmaq olmazsa, hər ikisinin keyfiyyətini qiymətləndirən bir mütəxəssis olmalıdır. Marketing sənətini də bilməlidir. Uğurlu bir təşəbbüskar ümumiyyətlə dünya haqqında ümumi məlumat sahibi olmalıdır. Bu, yalnız material və maşın alqı-satqısı üçün deyil, həm də mal satışı və vacib iş qərarları üçün vacibdir.

Uğurlu bir təşəbbüskarın digər bir vacib keyfiyyəti də onun yaxşı bir novator olması lazımdır. Əslində qazandığı qazancın miqdarı, böyük ölçüdə yeniliklər tətbiq etmək qabiliyyətindən asılıdır. Bir işdə eniş-yoxuş olur. Onlarla üzləşmək üçün cəsarəti olmalıdır. Əlverişli imkanlardan istifadə etməlidir. Buna görə də bəzən cəsarətli qərarlar qəbul etməlidir. Ancaq bunu ehtiyatla etməlidir. Tək bir səhv fəlakətə səbəb ola bilər. 'Ehtiyatlı cəsarət' ehtiyac duyulan şeydir. Bir sözlə, uğurlu bir təşəbbüskar bacarıqlı və məlumatlı, müvəffəqiyyətli bir lideri, işlərə həssas bir

hakim, cəsərətli və tədbirli olmalıdır. Hər şeydən əvvəl, ona böyük ölçüdə praktik bir fikir mübadiləsi vermək lazımdır. O, bir super adamdır. Həyatda bu standartda uyğun gələn az sayda sahibkar. Dünyada Fords, Nuffields, Tatas və Birlas çox deyil.

Müəssisə istehlakçıların tələb etdiyi məhsullara çevrilən mənbələr toplusudur.

Mənfəət, alınan gəlirlə çəkilən xərclər arasındakı fərkdir

Satılan qiymət x Vahid = Gəlir - Xərclər = Mənfəət

Müəssisə müqavilə bağlanarkən əməliyyat xərcləri çəkilir. Əməliyyat xərclərinin aşağıdakı növləri var:

- istintaq
- danışıqlar
- müqavilələrin icrası

Əməliyyat xərclərinə aşağıdakı nümunələri göstərə bilərik:

- İstehlak məhsullarının mənbəyinə ofşorlaşdırma (məs. pərakəndə mağazalar)
- Xaricdə istehsal komponentləri (məsələn, avtomobil sənayesi)
- Lojistik xidmətlər (məs. Anbar, çatdırılma və s.)

Mənfəətin artırılması fərziyyəsi: müəssisənin əsas məqsədi (iqtisadçılara) mənfəəti artırmaqdır. Digər hədəflərə bazar payı, gəlir artımı və səhmdar dəyəri daxildir.

Optimal qərar müəssisəni hədəfinə ən yaxınlaşdıran qərardır. Bir müəssisənin hədəflərindən dəqiq xəbərdar olmaq çox vacibdir. Fərqli hədəflər eyni, məhdud miqdarda qaynaq verilərək çox fərqli idarəetmə qərarlarına səbəb ola bilər

Müəssisənin iqtisadi / maliyyə məqsədləri bunlardır: bazar payı, böyümə sürəti, mənfəət həddi, investisiya gəliri, varlıq gəliri, texnoloji inkişaf, müştəri məmnuniyyəti, səhmdar dəyəri

Qeyri-iqtisadi məqsədlərin bəziləri aşağıdakılardır:

- İşçilər üçün yaxşı iş mühiti
- Müştərilər üçün keyfiyyətli məhsul və xidmətlər

- Yaxşı korporativ vətəndaşlıq və sosial məsuliyyət

İqtisadiyyat yaxşı olduqda, yeni, təşəbbüskar şirkətləri təşviq etmək üçün daha az stimül olur. İnsanlar və firmalar pul qazandıqda, niyə yeni və sınaqdan keçirilməmiş bir şey üçün risk etmək lazımdır? Sahibkarlar tez-tez fəaliyyətdə olan firmalara meydan oxuyurlar və bu arzuolunmaz, rəqibsiz görünə bilərsə də, qurulmuş firmalar öz işlərini inkişaf etdirmək üçün tədqiqat və inkişafa investisiya qoymadan qazanclarını almaqdan məmnun qalmağa meyllidirlər. İdxal gəldikdə ilk növbədə bu durğun firmalar əziyyət çəkirlər - sürətlə quruyur, rəqabətə cavab verə bilmirlər. Beləliklə, vəzifəli şəxslərə yaxşı iqtisadi dövrlərdə daha yaxşı iş görməyə təşəbbüskarlığın bir faydasıdır.

İqtisadiyyat pis getdikdə sahibkarlar eyni dərəcədə vacibdir, daha çox deyil. İşsizlik yüksək olduqda və iqtisadiyyat azaldıqda və ya durğun olduqda, dinamik sahibkarlıq iqtisadiyyatı geri çevirməyə kömək edə bilər. Yeni məhsullar inkişaf etdirmək və ya rəqabəti artırmaqla yeni firmalar tələbi artırmağa bilər ki, bu da yeni iş imkanları yarada və işsizliyi azalda bilər.

İqtisadi cəhətdən pis olduğu müddətdə də sahibkarlar davamlı olaraq təşviq olunursa, bütün müəssisələr inkişaf etmək və uyğunlaşmaq üçün davamlı işləmək üçün həvəsləndirilərək ayaq üstə dururlar. Kapitalist iqtisadiyyatlar sahibkarları həvəsləndirməkdə tək deyillər. Bəzi idarə olunan iqtisadiyyatlar, təşəbbüskarlığı təşviq etməyə və asanlaşdırmağa başlayır. Bir vaxtlar qurulmuş sistem üçün bir təhlükə olaraq qəbul edilən təşəbbüskarlıq fəaliyyətinin iqtisadi rəqabət qabiliyyətini qorumaq və uzunmüddətli müvəffəqiyyət əldə etmək üçün çox vacib olduğunu kəşf etdilər.

Sahibkarlar tez-tez yeni texnologiyalar yaradır, yeni məhsullar hazırlayır və ya yenilikləri işləyir və yeni bazarlar açır. Pierre Omidyar (eBay), Larry Page və Sergey Brin (Google), Larry Ellison (Oracle), Dietmar Hopp və Hasso Plattner (SAP), Bill Gates (Microsoft).

Radikal yeniliklər çox vaxt iqtisadi böyüməyə gətirib çıxarır. Bazarda yeniliklər gətirən təşəbbüskarlar iqtisadi tərəqqiyə əsas dəyər yaradan töhfə təqdim edirlər. Vəziyyətdə olan firmalarla müqayisədə yeni firmalar yeni imkanlar axtarmağa daha çox sərmayə yatırır. Mövcud firmaların bazar dəyişikliyinə cavab verə bilməməsini təşkil edən təşkilati ətalət və ya yeni malların müəyyən məhsul çeşidi ilə rəqabət etməsi səbəbindən yenilik etmək ehtimalı daha az ola bilər. Vəziyyətdə olan şirkətlər öz bazarlarını yeyib-içmək qorxusu üzündən tez-tez, bəzən qəsdən yeni ideyalar qəbul etmək imkanlarını əldən verirlər.

Yeni və mövcud firmalar arasındakı rəqabət ideal vəziyyətdə yaşamağa gətirib çıxarır. Ümumi məşğulluğun azalmasına baxmayaraq, yeni firmalar məhsuldarlığı inkişaf etdirə bilər. İş quruculuğunun məhsuldarlığı artıran təsiri, məşğulluq effektinin mövcud firmaların yerdəyişməsinin üstünlük təşkil etdiyi orta müddətdə baş verir. Bu iki səbəbə görə baş verir. Birincisi, yeni firmalar bazarda rəqabəti artırır və beləliklə mövcud firmaların bazar gücünü azaldır, onları daha səmərəli olmağa və ya işdən çıxmağa məcbur edirlər. İkincisi, bazara yalnız rəqabət üstünlüyü olan firmalar və ya vəzifədə olanlardan daha səmərəli firmalar daxil olacaq. Sonrakı seçim prosesi daha az səmərəli şirkətləri bazardan çıxmağa məcbur edir.

Bir neçə Avropa ölkəsində müxtəlif məhsuldarlıq göstəriciləri ilə ölçülən girişlərin, çıxışların məhsuldarlığa müsbət ümumi təsiri olduğu göstərilmişdir. Bu təsirlər 23 OECD ölkəsi və Almaniya, Hollandiya və İsveç üçün bir ölkəli tədqiqatlarda aşkar edilmişdir.

Girişdən sonrakı ilk illərdə məhsuldarlıq təsiri bəzən mənfi ola bilər, ehtimal ki, yeni iştirakçılara cavab olaraq rutinlərə və strategiyalara düzəlişlərin nəticəsidir. Ümumilikdə müsbət münasibətlər yüksək böyümə və yüksək dərəcədə yeniliyi olan sahibkarlar üçün xüsusilə güclüdür; məhsuldarlığa təsiri aşağı böyümə ehtirası olan sahibkarlar üçün daha zəifdir. Bu nümunə göstərir ki, sahibkarlar ümumiyyətlə iqtisadiyyatda az resurslardan məhsuldar istifadəni artırır və ən güclü təsir yenilikçi sahibkarlardan gəlir.

Sahibkarlar yaradıcılıq və yeni məhsulların hazırlanmasında ortaya çıxan qeyri-müəyyənliyə qarşı yüksək tolerantlıq kimi müəyyən xüsusiyyətləri bölüşürlər. Sahibkar olmaq üçün dörd şəxsiyyət xüsusiyyəti xüsusilə vacibdir: risk daşımaq istəyi, təcrübəyə açıqlıq, öz gələcəyini idarə etmək bacarığına inam olmalıdır. Aşağıdakı səbəblərdən sahibkarların bu xüsusiyyətlərə sahib olma ehtimalı xeyli yüksəkdir:

Hər bir investisiyanın, xüsusən də yenilikçi fəaliyyətlərdəki müvəffəqiyyəti gözlənilməzdir. Hər bir təşəbbüskarlıq qərarı risklidir və müvəffəqiyyət heç vaxt təmin olunmur. Adi menecerlərdən fərqli olaraq, sahibkarlar tez-tez öz vəsaitlərini xəttə qoyurlar və investisiya uğursuz olarsa, pul itirmək riski. Riskləri dözməyə hazır olmalıdırlar.

Təcrübəyə açıq olanlar - yeni təcrübələr axtaran və yeni fikirləri araşdırmaq istəyən insanlar yaradıcı, yenilikçi və maraqlıdırlar. Bu xüsusiyyətlər yeni bir işə başlamaq üçün vacibdir.

Nəzarət tədbirləri daxili və xarici nəzarətlə bağlı gözləntiləri ümumiləşdirir. Xarici bir idarəetmə lokusuna sahib olan insanlar gələcəyinin öz hərəkətləri ilə deyil, təsadüfi və ya xarici mühit tərəfindən təyin olunduğuna inanırlar. Daxili idarəetmə lokusuna malik insanlar gələcək nəticələrini öz hərəkətləri ilə formalaşdırdıqlarına inanırlar. Sahibkarları hərəkətə gətirmək üçün daxili bir nəzarət mərkəzinə sahib olmaq lazımdır.

Bu şəxsiyyət xüsusiyyətləri bir insanın təşəbbüskar olma qərarını təsir edərkən, fərqli xüsusiyyətlər və ya bu xüsusiyyətlərin parametr dəyərləri sahibkarlığın müvəffəqiyyətini və yeni işdən imtina etmək və ya davam etmək qərarını təsir edir. Ampirik tədqiqatlar göstərir ki, təşəbbüskarlıq uğuruna təsir edən ən vacib şəxsiyyət xüsusiyyətləri aşağı razılaşma səviyyələri, daha yüksək nailiyyət tələbatı, daha yüksək idarəetmə yeri və orta dərəcədə risk qəbul etmə səviyyəsidir:

Razılığa gəlmək bağışlayan və güvənən bir təbiətə, fədakar və çevik olmağa aiddir. Razılığa gəlmək üçün aşağı puanlar sahibkarlara tərəfdaşları ilə maraqları üçün daha çox sövdələşməyə imkan verərək həyatda qalmalarına kömək edə bilər.

Sahibkarlar üçün yeni və daha yaxşı həll yollarının axtarılması və bu həlləri öz performansları sayəsində çatdırmaq bacarığına ehtiyac duyulur.

Daha yüksək daxili idarəetmə səviyyəsinə sahib olmaq üçün tətbiq olunur. İnsanın öz gələcəyini öz hərəkətləri ilə formalaşdırdığına inanmaq təşəbbüskarlıq uğuru üçün çox faydalı bir xüsusiyyətdir.

Orta risk dözümlülüyünə sahib olan sahibkarların çıxış ehtimalı ən aşağıdır. Risk tolerantlığı ilə təşəbbüskarlığın müvəffəq olma ehtimalı arasındakı əlaqə xətti deyil, tərs U şəklindədir. Risk tolerantlığının çox aşağı olması gözlənilən gəliri az olan riskli layihələrə gətirib çıxarır ki, bu da sahibkarlığı asılı məşğulluq üçün cəlbədicə bir seçim halına gətirir və həddindən artıq risk toleransı yüksək uğursuzluq dərəcələri ilə çox yüksək olan layihələrə səbəb olur.

Məhsuldarlıq ümumiyyətlə çıxış həcmi ilə giriş həcmi arasındakı nisbət olaraq təyin olunur. Başqa sözlə, müəyyən bir istehsal səviyyəsini istehsal etmək üçün iqtisadiyyatda əmək və kapital kimi istehsal girişlərinin nə qədər səmərəli istifadə edildiyini ölçür. Məhsuldarlıq iqtisadi böyümənin və rəqabət qabiliyyətinin əsas mənbəyi hesab olunur və bir çox beynəlxalq müqayisələr və ölkənin fəaliyyət qiymətləndirmələri üçün əsas statistik məlumatlardır. Məsələn, məhsuldarlıq məlumatları məhsul və əmək bazarı qaydalarının iqtisadi göstəricilərə təsirini araşdırmaq üçün istifadə olunur. Məhsuldarlıq artımı iqtisadiyyatların istehsal etməyə imkan verir, bu da imkan verir

İqtisadiyyatın iş qabiliyyətinin modelləşdirilməsi üçün vacib bir elementdir. Həm də analitiklərə potensial istifadəni təyin dövrindəki vəziyyətini qiymətləndirmək və iqtisadi böyüməni proqnozlaşdırmaq. Bundan əlavə, istehsal gücü tələb və inflyasiya təzyiqlərini qiymətləndirmək üçün istifadə olunur.

Məhsuldarlığın müxtəlif ölçüləri vardır və bunlar arasındakı seçim ya məhsuldarlığın ölçülməsinin məqsədindən və məlumatların mövcudluğundan asılıdır. Ən çox istifadə olunan məhsuldarlıq tədbirlərindən biri işlənən saatda Ümumi Daxili Məhsuldur (ÜDM). Bu tədbir işçi qüvvəsindən istifadəni işçi başına düşən məhsuldan daha yaxşı tutur. Ümumiyyətlə, işlənmiş ümumi saatlar üçün varsayılan mənbə OECD İllik Milli Hesablar verilənlər bazasıdır, lakin bir sıra ölkələr üçün başqa mənbələrdən istifadə edilməlidir. Bu sahədəki irəliləməyə və səylərə baxmayaraq, işləyən saatların ölçülməsi bir sıra statistik problemlərdən əziyyət çəkir. Məhz ölkələr arasında fərqli konsepsiyalar və əsas statistik mənbələrdən istifadə olunur ki, bu da beynəlxalq müqayisəyə mane ola bilər.

İlk növbədə, işçi qüvvəsinin ölçülməsi işçilərin təhsil səviyyəsi, bacarıq və təcrübələrindəki fərqləri də nəzərə almalıdır. Buna görə OECD, tənzimlənmiş işçi qüvvəsi tədbirlərini inkişaf etdirməyə başladı. Kapital girişlərinin rolunu nəzərə almaq üçün müvafiq tədbir keçmiş investisiyaların məcmu ehtiyatından çıxarıla bilən məhsuldar xidmətlər axınıdır. Bu xidmətlər OECD tərəfindən aşınma, pensiya və əsas kapitalın istehsal gücündə digər azalma mənbələrini nəzərə alan “məhsuldar kapital ehtiyatının” dəyişmə dərəcəsini istifadə edərək qiymətləndirilir. Aktiv başına kapital xidmətlərinin qiyməti, kirayə qiyməti ilə ölçülür. Prinsipcə, bazarlar bütün kapital xidmətləri üçün mövcud olsaydı, ikincisi birbaşa müşahidə edilə bilər. Əməyin və kapitalın məhsula töhfələrini hesabladıqdan sonra çox faktorlu məhsuldarlıq əldə edilə bilər. İşçi qüvvəsi, kapital və aralıq məhsullardakı xidmətlərin dəyişmə sürəti ilə izah edilə bilməyən qalıq böyüməni ölçür və çox vaxt texniki və təşkilati yeniliklər kimi faktorların iqtisadi böyüməyə verdiyi töhfə kimi şərh olunur. Bu fonda dörd sahədə məhsuldarlıq göstəricilərinə geniş bir baxış təqdim olunur. İqtisadiyyat üzrə məhsuldarlığın artım göstəricilərinin beynəlxalq müqayisələri əvvəlcə müəssisələrin ölçüsü siniflərinə görə məhsuldarlıq heterojenliyinin ölçüsü daxil olmaqla gəlir və məhsuldarlıq səviyyələrinin beynəlxalq müqayisələri ilə təqdim olunur. Üçüncüsü, sənaye və xidmətlər üzrə məhsuldarlıq artım göstəriciləri araşdırılır. Nəhayət, əmək

məhsuldarlığının vahid əmək xərclərinə təsiri müzakirə olunur. Başqa bir qeyd edilmədikdə, ÜDM ümumi iqtisadiyyata aiddir.

1.2. Azərbaycanca müəssisələrdə kapital ehtiyatlarının formalaşmasının nəzəri xüsusiyyətləri

Kapitalın formalaşması, müəyyən bir ölkə üçün hesabat dövrü ərzində xalis kapital yığımını təsvir etmək üçün istifadə olunan bir termdir. Bu müddət avadanlıq, alət, nəqliyyat aktivləri və elektrik enerjisi kimi əsas malların əlavə edilməsinə aiddir. Ölkələrin mal və xidmət istehsalında istifadə olunan köhnələrini əvəz etmək üçün kapital mallarına ehtiyacları var. Ümumiyyətlə, iqtisadiyyatın kapital formalaşması nə qədər yüksək olarsa, iqtisadiyyat məcmu gəliri bir o qədər sürətli böyüyə bilər.

Kapital ehtiyatları, şirkətin nizamnaməsinə uyğun olaraq, bir şirkətin buraxılmasına icazə verdiyi adi və imtiyazlı səhmlərin həcmidir. Kapital ehtiyatları yalnız şirkət tərəfindən verilə bilər və indiyə qədər mövcud ola biləcək maksimum hissədir. Məbləğ, şirkətin səhmdarları bölməsində balansda göstərilir. Kapital ehtiyatı, bir şirkətin səhmdar kapitalı altında balansda yazılmış, buraxılmasına icazə verilən adi və imtiyazlı səhmlərin məbləğidir. Bununla yanaşı əsas kapital miqdarı, bir şirkətin indiyə qədər sahib ola biləcəyi maksimum hissədir. Kapital ehtiyatlarının buraxılması bir şirkətə borc almadan pul toplamağa imkan verir. Kapital ehtiyatlarının buraxılmasının çatışmazlıqları şirkətin daha çox nəzarətdən imtina etməsi və buraxılmış səhmlərin dəyərini azaltmasıdır.

Kapital ehtiyatları, işlərini inkişaf etdirmək üçün kapital toplamaq üçün bir şirkət tərəfindən verilə bilər. Buraxılan səhmlər qiymət artımı və dividend axtaran investorlar tərəfindən satın alınabilir və ya əməliyyatlar üçün lazım olan avadanlıq kimi varlıqlarla dəyişdirilə bilər. Səlahiyyətli səhmlər, bir şirkətin qanuni olaraq çıxara biləcəyi səhmlərdir; kapital ehtiyatları, tədavüldə olan səhmlər isə səhmdarlara

həqiqi olaraq buraxılmış və qalmış səhmlərdir. Kapital ehtiyatlarının buraxılması bir şirkətə borc yükü və əlaqəli faiz xərcləri çəkmədən pul toplamağa imkan verə bilər.

Bir şirkətin kapital ehtiyatlarından əldə etdiyi məbləğ investorların kapital qatqısı sayılır və balansın səhmdar hissəsində ödənilmiş kapital və əlavə ödənilmiş kapital kimi göstərilir. Adi səhm nominal dəyərin dövriyyədə olan adi səhmlərin sayına hasilindən alınır.

Belə bir nümunəyə nəzər salaq. Bir şirkətin 5 milyon USD qazanma strategiyası varsa və səhminin nominal dəyəri 1 USD olarsa, 5 milyona qədər hissə çıxarıb sata bilər. Səhmlərin nominal dəyərindən satış qiymətini çıxsaq, əlavə ödənilmiş kapitalı taparıq.

Əgər tədavüldə olan səhmlər 10 USD məbləğində satılırsa, 5 milyon USD ödənilmiş kapital kimi, 45 milyon USD isə əlavə ödənilmiş kapital kimi nəzərdə tutulacaqdır. Apple şirkəti nominal dəyəri 0,00001 USD olan 12,6 milyon səhmə icazə verir. 12,6 milyonu onun kapital hissəsidir. Qeyd etmək lazımdır ki, 27 iyun 2020-ci il tarixinə qədər Apple şirkəti 4.283.939 hissə buraxdı və 4.443.236 paya sahib oldu.

Kapital formalaşması dedikdə müəyyən bir ölkə üçün hesabat dövrü ərzində xalis kapital yığımını təsvir etmək üçün istifadə olunan bir termdir. Bu müddət avadanlıq, alət, nəqliyyat aktivləri və elektrik enerjisi kimi əsas malların əlavə edilməsinə aiddir. Ölkələrin mal və xidmət istehsalında istifadə olunan köhnələrini əvəz etmək üçün kapital mallarına ehtiyacları var. Ümumiyyətlə, iqtisadiyyatın kapital formalaşması nə qədər yüksək olarsa, iqtisadiyyat məcmu gəliri bir o qədər sürətli böyüyə bilər.

Daha çox məhsul və xidmət istehsalı milli gəlir səviyyəsinin artmasına səbəb ola bilər. Əlavə kapital yığmaq üçün bir ölkənin ailənin əmanətlərindən və ya dövlət siyasətinə əsaslanaraq qənaət və investisiyalar yaratması lazımdır. Ev təsərrüfatlarının yüksək əmanət dərəcəsi olan ölkələr daha sürətli kapital məhsulları istehsal etmək

üçün vəsait toplaya bilər və artıq işlədən bir hökumət artığı kapital mallarına investisiya edə bilər.

Kapitalın formalaşmasına bir nümunə olaraq dünyanın ən böyük inşaat avadanlığı istehsalçılarından biri olan Caterpillar şirkətini misal gətirmək olar.. Bu şirkət cəmiyyətə satılan bir şirkətdir, fond və borc verməklə vəsait toplayır. Ev qənaətçiləri Caterpillar adi səhmlərinin yeni bir hissəsini satın almağı seçsələr, müəssisə əldə etdiyi gəliri istehsalın artırılması və müəssisənin müştəriləri üçün yeni məhsullar hazırlanması üçün istifadə edə bilər. İnvestorlar şirkətlər tərəfindən çıxarılan səhmlər və istiqrazlar satın aldıqda, şirkətlər kapitalı istehsalını artırmaq və istehlakçılar üçün yeni yeniliklər yaratmaq üçün risk altına ala bilərlər. Bu fəaliyyətlər ölkənin ümumi kapital formalaşmasına əlavə olunur.

Dünya Bankı yoxsulluğa son qoymaq məqsədi ilə inkişaf etməkdə olan ölkələrlə maliyyə və texniki yardım mənbəyi kimi işləyir. Dünya Bankı əsas kapitalla əlavə xərclər və ehtiyatlardakı xalis dəyişiklik kimi təyin etdiyi ümumi kapital formalaşmasını izləyir. Əsas vəsaitlər arasında mal və xidmətlər yaratmaq üçün istifadə olunan bitki, maşın, avadanlıq və binalar var. İnventara satışı təqdim olunan xammal və mallar daxildir.

Dünya Bankı xalis yığımdakı dəyişikliyi qiymətləndirərək kapital formalaşmasını müəyyən edir. Ev təsərrüfatlarının yığım nisbəti artarsa, əmanətçilər əlavə USD qoyaraq səhm və istiqraz ala bilərlər. Daha çox ev təsərrüfatı qənaət edərsə, ölkə kapital formalaşması üçün müsbət bir işarə olan nağd pul artıqlığını bildirə bilər. Dünya Bankı bir ölkənin istehsal etdiyi bütün mal və xidmətlərin cəmi olan ölkənin ümumi daxili məhsulu ilə müqayisədə bir ölkənin mərkəzi hökumətinin ödədiyi dövlət borcunun miqdarını da bildirir. Bir ölkənin kapital formalaşma dərəcəsi artarsa, ölkənin ÜDM-i də artar.

1.3. Azərbaycanca müəssisələrdə əməyin formalaşmasının nəzəri xüsusiyyətləri

Əmək iqtisadiyyatı, işçi qüvvəsinin istehsal prosesinin bir elementi kimi öyrənilməsi. İşçi qüvvəsi, istər işçi, istər işəgötürən, istərsə də öz-özünə işləyən kimi qazanmaq üçün çalışanların hamısını əhatə edir və iş axtaran işsizləri də əhatə edir. Əmək iqtisadiyyatı, bu işçilərin səmərəliliyinə təsir göstərən amillərin öyrənilməsini, müxtəlif sənaye və peşələr arasında yerləşmələrini və əmək haqqlarının təyin edilməsini əhatə edir. Bu amillərin öyrənilməsi üçün modellər hazırlayarkən, bu bölmə müasir sənayeləşmiş iqtisadiyyatların işçi qüvvəsindən bəhs edir.

İqtisadçı kişi və qadınların bacarıqlarını, işlərini və qazanclarını psixologiyayı, sosial quruluşları, mədəniyyətləri və hökumətin fəaliyyətini nəzərə almadan öyrənmə bilməz. Həqiqətən də, bu qüvvələr iş sahəsində iqtisadi nəzəriyyənin əsasən maraqlandığı bazar qüvvələrindən daha çox nəzərə çarpan rol oynayırlar. Bunun ən vacib səbəbi əməyin əmtəə kimi özünəməxsus təbiətindən irəli gəlir. Bir maşının işə götürülməsindən fərqli olaraq işçi işə qəbul edilməsi zəruridir, lakin işin başa çatması üçün kifayət deyil. İşçilər məqbul bir standartda çalışmaq üçün motivasiya edilməlidir və əmək müqaviləsi əslində müddəti açıqdır. İşçilər zəif olduqda və asanlıqla dəyişdirildikdə bu heç bir problem olmaya bilər, ancaq nə qədər bacarıqlı, mütəşəkkil və vazgeçilməz olduqları təqdirdə, uyğunlaşma qazanacaq və ədalət anlayışlarına cavab verən bir institusional mühitin yaradılmasına daha çox qayğı göstərilməlidir.

Əmək bazarının qüvvələrindən kənara çıxmağın ikinci əsas səbəbi sənayeləşmiş əmək bazarının çox vaxt qeyri-kamil olmasıdır. İş yerlərinin əksəriyyəti uzun illər eyni işçilər tərəfindən tutulur və daha az maaş alan müqayisə edilə bilən bir işə keçmək üçün işçilərin yalnız az bir hissəsi işlərini tərk edirlər.

Bir sıra ölkələrdə aparılan tədqiqatlar, eyni yerli əmək bazarında fərqli müəssisələr tərəfindən eyni iş üçün təklif olunan əmək haqqı səviyyəsində əhəmiyyətli dərəcədə dəyişikliyi ortaya çıxardı. Əmək bazarı reaksiyasının bu ləngliyi, daha ixtisaslı işçi qüvvəsi və güclü məhsul bazarı mövqelərində olan müəssisələr tərəfindən işləyən işçilər üçün xüsusilə nəzərə çarpır. Həm əmək

iqtisadiyyatındakı həm bazar, həm də qeyri-bazar qüvvələrini müzakirə edərkən aşağıdakı müzakirə onları alternativ kimi deyil, tamamlayıcı izah kimi təqdim edir. Məsələn, bir sənətkar və onun yanında çalışan fəhlə arasındakı əmək haqqındakı fərq, gömrük, hakim, iş qiymətləndirmə sistemi və ya həmkarlar ittifaqı ilə sövdələşmə yolu ilə müəyyən edilə bilər. Müxtəlif yollarla bunlar, bazar qüvvələrinin insan davranışına keçdiyi passiv agent olmaqdan uzaqdır. Məsələn, əmək kateqoriyalarını müəyyənləşdirərək bazarı formalaşdırma bilərlər. Ayrıca, sürətlərinə və reaksiya dərəcələrinə görə çox fərqlənə bilərlər.

Müxtəlif dövrlərdə və ölkələrdə əmək haqqı hərəkətlərinin müqayisəli tədqiqi, parametrlərinin müxtəlifliyindən daha çox diqqət çəkən bir çox oxşarlıq və qanunauyğunluq göstərir. Tarazlaşdırıcı bir sistemdə işləyən davamlı qüvvələrin təsirinin bu sübutu iqtisadçının əmək bazarı haqqında danışmasının bir əsasdır. Ancaq əməkdə yalnız psixoloq, sosioloq, tarixçi, əmək hüquqşünası və ya politoloqun köməyi ilə başa düşülən çox şey var. Həm şərtlərdən, həm də izahın tələb olunduğu məqsəddən asılı olaraq, bu elm adamlarının tədqiq etdikləri qüvvələrin iqtisadçının xüsusi əyaləti olan bazar qüvvələri ilə nə qədər qarşılıqlı əlaqədə ola biləcəyi empirik bir sualdır. Verilən ümumi əhali daxilində bir ölkənin işçi qüvvəsinin həcmi iki amildən asılıdır: ümumi əhalinin əmək qabiliyyətli yaş nisbəti və qazanc üçün çalışanların nisbəti. Əmək yaşının hədləri ümumiyyətlə minimum məktəbi tərk etmə yaşı və mövcud pensiya yaşı ilə təyin edilir. Daha sonra təqaüd yaşına çatdıqdan sonra qazanmaq üçün işləməyə davam edənlər üçün müavinət verilməlidir. Tipik olaraq, bir sənaye ölkəsi əhalisinin üçdə ikisi bu məhdudiyətlər içərisindədir. İşləyən işçi qüvvəsi xüsusi fəaliyyət dərəcələri ilə xarakterizə edilə bilər.

Fəaliyyət nisbəti, müəyyən bir yaş və cinsiyyət qrupundakı qazanc üçün çalışan bütün sayın nisbətidir. Kişilər arasında iş yaşının əvvəlki illərindəki aktivlik nisbətləri bir qayda olaraq aşağıdır, çünki bu qədər insan təhsil və təlimdə qalır. 25 ilə 50 yaş arasında, kişi aktivliyi nisbəti yüzdə 100-ə yaxınlaşır, ancaq 50 yaşından etibarən kişilər təqaüdə çıxmağa başladığıca aşağı düşürlər. 20-ci əsrin ikinci yarısında

qadınların fəaliyyət dərəcələri çox fərqlidir və çox dəyişmişdir. Əvvəllər, qadın nisbəti əvvəlki illərdə kişilərdən daha yüksək idi, çünki az qızlar geniş təhsildən istifadə edirdilər, lakin 20 yaşından etibarən qadınlar evləndikləri və daxili vəzifələrinə geri çəkildikləri üçün kəskin şəkildə düşdülər. İşğal altında olan qadınlar işgüzar yaşa çatmayanların ən böyük kontingenti olaraq qalmaqdadır. İkinci Dünya Müharibəsindən bəri qadınların dərhal evləndikdən sonra pullu işdən ayrılması daha az adi bir hala gəldi. Gənc yaşda evlənmək və az sayda uşaq sahibi olmaq bir çox qadının 30 yaşlarında ödənişli işə qayıtmasına imkan yaratdı və qadınların aktivlik dərəcələri 30-cu illərin ortaları ilə 40-cı illərin ortaları arasında ikinci bir zirvəni göstərməyə başladı, bundan sonra onlar kişi nisbətlərindən daha çox eniş. Bu müxtəlif fəaliyyət dərəcələrindən, ümumiyyətlə üçdə ikisi bölgəsində olan bütün əmək qabiliyyətli yaş arasında qazanlı bir şəkildə məşğul olanların ümumi nisbəti ortaya çıxır.

İşçi qüvvəsinin keyfiyyəti təhsildən və təlimdən, bədən quruluşundan və sağlamlıqdan asılıdır. 20-ci əsrdə həyat səviyyəsindəki artımlarla bədən quruluşunun çox yaxşılaşdığına dair dəlillər var. Ailə böyüklüyündə azalma olduğu üçün bu artım böyüklərdəkindən daha çox uşaqlar üçün qeyd edildi və təsiri, müəyyən bir yaşda uşaqların əldə etdikləri daha çox boy və çəkiddə görüldü. Güclü bədən quruluşunun sağlamlığa faydalı təsirləri, tibbi biliklərin inkişafı və tibbi xidmətlərin əlçatanlığının artması ilə artırılmışdır. Daha yaxşı sağlamlıq, devamsızlığın azalması və iqtisadiyyatın işçinin aldığı təhsil və təhsildən bəhrələndiyi müddətdə iş müddətinin uzanması ilə məhsuldarlığı artırdı.

Təhsil və təlim bir növ sərmayə kimi qəbul edilə bilər və onun verəcəyi gəlir dərəcəsi qiymətləndirilə bilər. İnvestisiya miqdarı, tələbənin resurslardan - binalardan, avadanlıqlardan və təlimatçılardan istifadə dəyəri ilə birlikdə, tələbə oxumaq əvəzinə qazanlı bir şəkildə məşğul olsaydı, iqtisadiyyatın işdən əldə edəcəyi nəticə ilə bərabərdir. Gəlir, öz növbəsində, müəyyən bir təhsil kursunu bitirənlərin sonrakı orta qazancının, qısa müddətdə dayananların orta qazancı ilə müqayisədə, kursun

məhsuldarlığındakı artımın qiymətləndirilməsini təmin etdiyi ilə hesablanır. verir. Qazandakı bu fərqdən, tələbənin iş ömrünün sonuna qədər investisiya məbləğinin əvəzlənməsi üçün tələb olunan batan fonda olan töhfələr çıxılmalıdır. Bu şəkildə hesablanan xalis gəlir, daha sonra investisiya gəliri dərəcəsi ilə ifadə edilə bilər. Təxmini hesablamalar bu gəlir nisbətənin ümumiyyətlə fiziki kapitalla investisiya qoyuluşundan əldə ediləndən az olmadığını göstərir.

Bu tip təxminlər prinsipə bəzi etirazlara məruz qalsa da, məhsuldarlığı artırmaq üçün təhsilin və texniki təlimin potensialını vurğulamaqda və digər investisiya formalarına nisbətən onlara çox az investisiya qoymaq riskində faydalı bir məqsədə xidmət edir. Sənayedə tədrisdə az investisiya riski yoxdur. Oradakı ən böyük maneə işəgötürənin təhsili yatırdığı işçilərin xidmətlərini qorumaqdan əmin olmamasıdır. İşəgötürənlər ümumiyyətlə iki strategiyadan birini izləyirlər. Evdə təhsil verə bilər və karyerada irəliləyiş perspektivi, pensiya hüququ və sədaqəti təşviq etmək üçün hazırlanmış digər qurğular və “təşkilati yönüm” kimi işçilərlə işlərini davam etdirməyə çalışa bilərlər. Və ya, alternativ olaraq, işəgötürənlər, bəzən qanuni dəstəklə, sənaye səviyyəsində təlim tənzimləmələri qurmaqla birləşə bilər və bununla da müəssisələr arasında asanlıqla hərəkət etmək və iş qüvvələrində daha çox “bazar oriyentasiyası” üçün kifayət qədər bacarıqlı işçilərə icazə verə bilər.

Təhsilin iqtisadi inkişafa verdiyi töhfə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə işçi qüvvəsinin yerləşdirilməsində baş verən dəyişikliklərdə aydın görünür. Müəyyən bir müddətdə işçi qüvvəsinin yerləşdirilməsi təqib edildikdə, müəyyən nümunələr ortaya çıxır. Bunlardan biri istehsal üsullarındakı dəyişikliklərdən yararır.

Əkinçilikdə texnika və avadanlıqlardakı inkişaf, azalan işçi qüvvəsindən çıxan məhsulun artmasına imkan yaratdı. Sənayedə tədqiqat və inkişafın genişləndirilməsi, məhsul və avadanlıqların artan mürəkkəbliyi və yeni idarəetmə prosedurları ilə yanaşı məlumat toplama, saxlama və işləmə metodları, inzibati, kargüzarlıq, və əl işçilərinə nisbətən texniki işçilər. Dəyişikliklərin ikinci bir kursu, bu sahələrin digərləri ilə müqayisədə müqavilə bağladığı və ya genişləndiyi zaman,

müəyyən sənaye sahələri ilə əlaqəli peşələrə təsir etdi. Kömür hasilatı və pambıq toxumaları büzülmə nümunəsidir. Digər tərəfdən xidmət sahələri genişləndi: ev xərclərinin daha böyük bir hissəsi xidmətlərə ayrılır; təhsil uzadıldı; hökumətlər daha çox sosial xidmətlər təqdim etdilər.

Üçüncü dəyişiklik kursu, təkliflə əlaqəli qaynaqlanır. Məsələn, daxili xidmətlər müqavilə bağladılar, çünki təhsilin yaxşılaşdırılması və qadınlara başqa peşələrin açılması bir çoxunun istədikləri işə başlamalarını təmin etdi.

Ümumi meyllərdən biri də odur ki, yaşayış standartları yüksəldikcə xidmət sənayesi işçi qüvvəsinin daha çox hissəsini mənimsəyir, çünki məhsullarına artan tələbat istehsalda olduğu kimi istehsalın tələb olunan əmək miqdarının azalması ilə ümumiyyətlə əvəzləşdirilmir. müəyyən bir çıxış.

Müxtəlif peşə və sənaye sahələrindəki nisbi saylarda meydana gələn geniş dəyişikliklər, gənc abituriyentlərin işə düzəldilməsində və ayrılmasında və onsuz da məşğulluqda olan işçilərin digər iş növlərinə köçürülməsində və çox vaxt , digər yerlər. Bu uyğunlaşmanın bir hissəsi planlaşdırılmamış və istiqamətləndirilməmiş olsa da, bir sıra hökumətlər uyğunlaşma prosesini əmək bazarı siyasəti ilə inkişaf etdirməyi öz üzərlərinə götürdülər. Bu siyasətin tətbiqi vasitələrindən biri iş axtaranlara dərhal mövcud olan vakansiyalar barədə və geniş miqyaslı işçilərə müəyyən peşələrin perspektivləri və tələbləri barədə məlumat verməkdir. Əmək bazarı siyasəti, eyni zamanda abituriyentləri tələbin genişlənməyəyi gözlənilən peşələrə yönəltməyə çalışır. Bunun bir yolu seçilmiş şəxslərin seçilmiş peşələr üzrə təlim və yenidən hazırlanmasını təşviq etməkdir.

Əmək insanlar tərəfindən intellektual və fiziki səylərin birbaşa xərclənməsi şəkildə həyata keçirilən istehsal prosesinə bir töhfədir. İnsanın intellektual və fiziki qabiliyyətlərinin məcmusuna, onun işləmək qabiliyyətinə əmək deyilir. Bazar münasibətləri şəraitində “iş qabiliyyəti” əmək əmtəəsini təşkil edir.

İstehsal amilləri mal və ya xidmətin yaradılmasının əsasını təşkil edir. Belə ki istehsal amilləri başlanğıc hesab olunur. İstehsal amillərinə torpaq, əmək, sahibkarlıq

və kapital daxildir. İstehsal amillərinin müasir tərifi iqtisadiyyatın neoklassik baxışından irəli gəlir. Torpaq, işçi qüvvəsi və kapital istehsal amilləri olaraq əvvəlcə Adam Smith, David Ricardo və Karl Marks kimi ilk siyasi iqtisadçılar tərəfindən müəyyənləşdirilib. Müasir dövrdə kapital və əmək müəssisənin mənfəət əldə etməsi üçün əsas giriş olaraq qalır. Torpaq istehsal amili kimi nəzərə alındıqda bəzi misallar verə bilərik. Kənd təsərrüfatı torpaqları, daşınmaz əmlak, müəyyən bir torpaq sahəsindən əldə olunan mənbələrə qədər müxtəlif formalarda ola bilər.

Neft və qızıl kimi təbii ehtiyatlar qurudan insan istehlakı üçün çıxarıla və təmizləyə bilər. Torpağın dəyərini fermerlər tərəfindən torpaqda məhsul yetişdirilməsi artırır. Torpaq bir çox təşəbbüsün vacib tərkib hissəsi olmasına baxmayaraq, sənayeyə əsaslanaraq onun əhəmiyyəti azalıb və ya arta bilər. Məsələn, texnologiya müəssisəsi əraziyə investisiya qoymadan asanlıqla fəaliyyətə başlaya bilər. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, daşınmaz əmlak rəasional bir investiyadır. Əmək, bir fərdin bir məhsulu və ya xidməti bazara çıxarmaq üçün sərf etdiyi səylərə aiddir. Yəni də müxtəlif formalarda ola bilər. Buna misal olaraq, sahədəki inşaat işçisi, qonaqlara xidmət göstərən qarson və ya onları oteldə qeydiyyatı alan katibə də əməyin bir hissəsidir.

Proqram sənayesi daxilində iş dedikdə, son məhsulun hazırlanmasında layihə menecerlərinin gördüyü iş nəzərdə tutulur. Ümumiyyətlə, bədii yaradıcılıqla məşğul olmaq əmək sayılır.

Əvvəllər əmək iqtisadi dəyərin əsası idi. İstehsal işçilərinə müəyyən kriteriyalara görə əmək haqqı verilir. Bir işçinin əməyi bəzi hallarda aşağı qiymətlərlə ödənilə bilər, belə ki, o təhsilsiz və ya təlimlərdə iştirak etməyən biri olduqda. Bacarıqlı və təlim keçmiş işçilər insan kapitalı adlanır müəssisəyə daha böyük töhfələr verəcəklərində daha yüksək əmək haqqı ilə dəyərləndirilir. Məsələn, bir mühasib işi bir şirkət üçün maliyyə məlumatlarının sintezi və təhlili tələb edir. Ölkələr arasında insan kapitalı ilə zəngin olanlar məhsuldarlığı və səmərəliliyi artırır.

Bacarıq səviyyələrindəki fərqliliklər, müəssisələrə və sahibkarlara əmək haqqını tənzimləməyə istiqamət verir. Bu, bütün sənaye sahələri üçün istehsal

amillərinin çevrilməsi ilə nəticələnə bilər. İqtisadiyyatda kapital ümumiyyətlə pula aiddir. Pul mal və ya xidmət istehsalında birbaşa iştirak etmədiyinə görə istehsal amili deyil. Bunun yerinə, o bəzi prosesləri asanlaşdırır. Belə ki, sahibkarlara və şirkət sahiblərinə mal və ya torpaq almağa və ya əmək haqqı ödəməyə şərait yaradır. Neoklasiklər kapital dəyərin əsas stimullaşdırıcı dayağı olduğu fikrindədirlər.

Məsələn, əkinçilik üçün alınan traktor kapitaldır, ofisdə istifadə olunan masalar və stullar da kapitaldır.

İstehsal amillərində şəxsi və özəl kapitalı ayırmaq vacibdir. Ailəni nəql etmək üçün istifadə olunan şəxsi nəqliyyat vasitəsi əsas kapital hesab edilmir. Ancaq rəsmi məqsədlər üçün açıq şəkildə istifadə edilən ticarət vasitə əsas kapital hesab olunur. İqtisadi daralma olduqda kapital xərcləri azaldılmalıdır. Bu mənfəəti təmin etmək üçün əsas mövqedir. İqtisadi genişlənmə dövründə, müəssisə yeni məhsulları bazara təqdim etmək üçün yeni maşın və avadanlıqlara investisiya qoya bilərlər.

Yuxarıda göstərilənlərin bir nümunəsi, maliyyə böhranından sonra ABŞ-a qarşı Çindəki robotlar bazarlarındakı fərkdir. Böhrandan sonra Çin çox illik böyümə dövrü yaşadı və istehsalçıları öz müəssisələrində məhsuldarlığı artırmaq və artan bazar tələblərini ödəmək üçün robotlara sərmayə qoydular. Nəticədə, ölkə robotlar üçün ən böyük bazar oldu.

Sahibkarlığa bir nümunə olaraq sosial media Facebook Inc. (FB) qeyd etmək olar. Mark Zuckerberg gündəlik fəaliyyətə vaxt ayırmağa başladığı zaman sosial medianın müvəffəq və ya uğursuz olma riskini öz üzərinə götürdü. Kodlamaqdan ibarət olduğundan Zuckerberqin əməyi istehsalın yeganə amili idi.

Facebook məşhurlaşdıqdan və kampuslara yayıldıqdan sonra Zuckerberg, məhsulu hazırlamaq üçün köməyə ehtiyac duyduğunu və həmtəsisçi Eduardo Saverin ilə birlikdə əlavə işçilər topladığını başa düşdü. Layihəyə saatlar ayıran iki nəfər, bir mühəndis (Dustin Moskovitz) və bir sözcünü (Chris Hughes) işə götürdü, yəni sərmayə etdikləri vaxtın istehsal faktoru oldu. Məhsulun davamlı populyarlığı,

Zuckerberqin texnologiya və əməliyyatları da genişləndirməli olduğu mənasını verirdi.

Əvvəlcə torpağa ehtiyac yox idi. Biznes böyüməyə davam etdikcə Facebook öz ofis sahələrini və məlumat mərkəzlərini qurdu və sahələrini artırdı. Bunların hər biri əhəmiyyətli daşınmaz əmlak və kapital qoyuluşları tələb edir.

Sahibkarlığın digər bir nümunəsi Starbucks Korporasiyadır (SBUX). Pərakəndə qəhvə zənciri istehsalın dörd faktoruna da ehtiyac duyur: torpaq dedikdə, qəhvə zənciri üçün böyük şəhərlərdə əsas əmlak, kapital dedikdə, qəhvə istehsal etmək və paylamaq üçün böyük maşınlar və işçi qüvvəsi dedikdə isə, pərakəndə satış məntəqələrində işləyənlər nəzərdə tutulur. Şirkətin qurucusu Howard Schulz, belə bir zəncir üçün bir bazarın mövcud olduğunu başa düşən və digər üç istehsal faktoru arasındakı əlaqələri təyin edən ilk şəxs idi.

ABŞ-dakı şirkətlərin əksəriyyəti təşəbbüskarların başlatdığı kiçik müəssisələrdir. Sahibkarların məqsədi iqtisadi böyümə olduğundan, ölkələr şirkət qurmağı asanlaşdırmaq üçün lazımı çərçivə və siyasətlər hazırlayırlar.

İqtisadi sistemlərdə istehsal amillərinin tərifi mülkiyyətin sahibkarlara və təşkilatlara borc verən və ya icarəyə verən ev təsərrüfatlarına aid olduğunu düşünür.

Məsələn, əmlak sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisə çox vaxt əhəmiyyətli torpaq sahələrinə sahib olur. Amma pərakəndə müəssisələr və ya mağazalar uzun müddət perioduna icarəyə götürürlər. Əməyin müəssisələrlə əməliyyatı maaşlara əsaslanır. İqtisadi sistem əsasında istehsal amillərinə sahiblik də fərqlənir. Bununla birlikdə, sosializmdə kollektiv yaxşılıq üstünlük təşkil edən prinsipdir. Yekun olaraq, torpaq və kapital kimi istehsal amilləri bütövlükdə idarə olunur və tənzimlənir. Birbaşa faktor kimi göstərilməməsinə baxmayaraq, texnologiya istehsalata təsir göstərməsində mühüm rol oynayır. Burada texnologiya kifayət qədər geniş mənaya malikdir. Getdikcə texnologiya müəssisələr arasındakı səmərəlilik fərqiindən məsuldur. Bu məqsədlə texnologiya, pul kimi, istehsal amillərinin asanlaşdırıcısıdır. Texnologiyanın əmək və ya kapital prosesinə tətbiq olunması müasir və inkişaf edən

dövrədə əsas nüanslardan biridir. Məsələn, istehsalda robotların istifadəsi məhsuldarlığı artırmaq potensialına malikdir. Eynilə, özünə xidmət edən restoranlarda müəssisələrin əmək xərclərini azaltmağa kömək edə bilər. İşçi qüvvəsinə olan tələbin dəyişməsinə səbəb olan nədir? İşgüzar tələbat istehsal olunan məhsul və xidmətlərə olan tələbdən irəli gəlir və ya bununla müəyyən edilir. Məsələn, tibb bacılarına olan tələb səhiyyə xidmətlərinə olan tələb ilə müəyyən edilir. Səhiyyə xidmətlərinə tələb kəskin şəkildə artdı, tibb bacılarına bu xidmətləri göstərmə tələbi artardı. Belə bir vəziyyətdə tələb əyrisi sağa doğru irəliləyəcək və tibb bacılarının maaşları artacaqdır.

Digər tərəfdən, səhiyyə xidmətlərinə tələb azalsa, tibb bacılarına da tələb azalacaqdı. Tələb əyrisi sola doğru dəyişəcək və tibb bacılarının maaşları zamanla durğunlaşacaq və ya hətta azalacaqdı.

Əmək bazarında işçi qüvvəsi təklifi bu əməyi təmin etmək istəyən işçilərin sayı ilə müəyyən edilir. Verilən peşələrdəki işçilərin sayını təsir edən amillərdən biri də işlərin müqayisəli cəlbediciliyidir. Məsələn, yüksək əmək haqqı və ya daha yaxşı iş şəraiti tibb bacılarını digər işlərə nisbətən daha cəlbedici edirsə, daha çox insan tibb bacılarında işləmək istəyi ola bilər ki, bu da tibb bacıları üçün tədris əyrisini sağa dəyişir. Bu sağa keçid tibb bacılarının maaşlarını azaldır. Eynilə, tibb bacısı daha az cəlbedici bir peşə halına gəlsəydi, bəzi tibb bacıları başqa peşələrə gedərdilər. Təchizatdakı bu azalma, qalan tibb bacıları üçün daha yüksək əmək haqqı ilə nəticələnəcəkdir.

İşçi qüvvəsinin tədarükünü təsir edən digər bir amil dövlət qaydalarıdır. Məsələn, deyin ki, hökumət tibb bacılarından əlavə, daha çətin qazanmaq üçün bir lisenziyaya sahib olmalarını tələb edirdi.

Bu tənzimləmə, bütün əmək haqqı səviyyələrində işləyə biləcək tibb bacılarının sayını azaldır. Tibb bacısı üçün təklif əyrisi sola doğru dəyişəcək və tibb bacıları üçün əmək haqqı artacaqdı. Digər tərəfdən, hökumət ixtisas dərəcələrini azaltsaydı və ya yeni tibb bacılarının təhsili üçün subsidiya versəydi, təklif əyrisi sağa doğru dəyişəcək və maaşlar aşağı düşəcəkdə.

Tələb və təklif qanunları bəzi peşələrin niyə başqalarına nisbətən daha çox pul ödədiyini izah etməyə kömək edir. İqtisadçılar tez-tez bacarıq səviyyələrinə əsasən əməyi fərqli bazarlara ayırırlar. Beləliklə, yerli fast food restoranında bir iş üçün yarışan işçi, yeni tibb fakültəsi məzunu ilə eyni bazarda rəqabət etmir. Məsələn, ən çox maaş alan işlərin çoxu peşəkar əmək bazarındadır. Bu bazarda cərrahlar kimi işlər uzun illər yüksək ixtisas təhsili tələb edir. Bu cür təlim üçün tələb olunan vaxt, pul və şəxsi bacarıq, cərrah olmaq istəyən və bacaran ixtisaslı işçilərin tədarükünü məhdudlaşdırır.

Ayrıca, cərrahların tədarükü az olsa da, göstərdikləri xidmətlər nisbətən yüksək tələbə sahibdirlər. Digər tərəfdən, fast food restoranlarındakı kimi ən aşağı maaşlı işlərin çoxu, ixtisassız əmək bazarındadır. Bu işlərdə minimum iş bacarığı tələb olduğundan, kifayət qədər ixtisaslı işçi təchizatı mövcuddur.

II FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA KAPİTAL EHTİYATLARININ VƏ ƏMƏYİN ÖLKƏ İQTİSADİYYATININ İNKİŞAFINDA ROLUNUN TƏHLİLİ

2.1. Müəssisələrdə kapital ehtiyatlarının ölkə iqtisadiyyatında rolunun qiymətləndirilməsi

Ölkəmizdə müəssisələr dövlət müəssisəsi, fərdi, şərikli, payçı və şərikli, məhdud məsuliyyətli müəssisələr və səhmdar cəmiyyəti kimi təşkilati-hüquqi formalarda fəaliyyət göstərirlər. Məqalədə ümumi müəssisələr nəzərdə tutulur. Kapital ehtiyatının formalaşması müəssisələr üçün icbari xarakter daşıyır. Əmək resurslarından düzgün istifadə dövrümüzdə müəssisələrin prioritet hesab etdiyi məsələlərdən biridir. Kapital və əmək arasında əlaqə barədə düzgün təhlillər aparıldıqda, bu ölkə iqtisadiyyatının müsbət dinamika ilə inkişafında öz əksini tapacaqdır. Kapital ehtiyatı müəssisənin fəaliyyətindən əldə etdiyi mənfəət hesabına yaradılan və şirkətin uzunmüddətli layihələrinin maliyyələşdirilməsi və ya kapital xərclərinin silinməsi üçün saxlanılan ehtiyatdır. Gözlənilməz hal baş verdikdə və ya kapital zərərlərini ödəmək üçün istifadə olunur. Gözlənilməz hal dedikdə, inflyasiya, biznesin genişləndirilməsi, təcili yeni bir layihəyə başlanılması və s. nəzərdə tutulur. Kapital ehtiyatı əsas vəsait və səhmlərin satışından əldə olunan mənfəət hesabına yaranır və balansın kapital hissəsində qeyd olunur.

Kapital ehtiyatının işləmə mexanizmi hər müəssisədə eyni cür olmur, belə ki, bəzi müəssisələr əsas vəsait, səhm satışından mənfəət qazanmaya bilər, bu səbəbdən həmin müəssisələr kapital ehtiyatından kapital zərərlərini ödəmək üçün istifadə edir. Nümunəyə nəzər salaq. Fərz edək ki, gələcəkdə torpaq almaq istəyirik. Beləliklə, sözügedən əməliyyatın yerinə yetirilməsi üçün evdəki köhnə əşyaları , maşını satmağa və aylıq gəlirimizdən vəsait ayırmağa başlayırıq.

Yeni torpaq almaq üçün ayırdığımız vəsait qənaət hesabımızda yığılır. Eyni nümunəni müəssisə üzərində nəzərdən keçirək. Fərz edək ki, müəssisə yeni bir ofis binası tikməyə qərar verir və bu halda cari kapital ehtiyatı hesabındakı vəsaitdən daha böyük məbləğə ehtiyacı olur. Bu zaman müəssisə borc götürmək əvəzinə köhnə vəsaitləri və şirkətə məxsus olan torpaqları satmağa qərar verir. Beləliklə, qeyd olunan satışdan əldə olunan vəsait kapital ehtiyatı hesabına köçürülür. Qeyd edək ki, kapital ehtiyatından müəssisənin pay sahiblərinə dividend verilə bilməz. Bunu nəzərə alaraq müəssisə sözügüdən kapital ehtiyatını yalnız kapital zərərlərini ödəmək və ya uzunmüddətli layihələrinin maliyyələşdirilməsinə yönəldəcəkdir. Belə ki, nümunədəki müəssisənin kapital ehtiyatı hesabında yığılmış bütün vəsait yeni bir ofis binası tikmək üçün istifadə olunacaqdır. Beləliklə, kapital ehtiyatı hesabının şirkətin istənilən uzunmüddətli layihəsini maliyyələşdirmək üçün əla bir mənbə olduğu aydın olur.

Bəzən kapital ehtiyatı uzunmüddətli layihələr üçün istifadə olunmaya da bilər. Müəssisə iqtisadi qeyri-sabitliyə, tənəzzülə, inflyasiya kimi vəziyyətə hazır olmaq üçün kapital ehtiyatı hesabını daim artırmağa çalışır. Məsələn, ABC adlı müəssisə köhnə əsas vəsaitinin satışından 20,000.00 AZN qazanc, eyni zamanda köhnə texnikasının satışından 18,000.00 AZN zərər əldə etdi. Beləliklə, müəssisə 20,000.00 AZN qazancdan 18,000.00 AZN kapital ehtiyatı hesabına daxil edir, bununla yaranmış zərəri kapital ehtiyatından ödəyə bilər. Nəticə etibarilə, kapital ehtiyatı hesabından kapital zərərlərini ödəmək üçün istifadə oluna bilər.

Kapital ehtiyatı və ehtiyat kapitalı oxşar terminlər olduğundan arasındakı fərqə nəzər salmaq. Ehtiyat kapitalı müəssisə tərəfindən ayrılan və yalnız bəzi hallar baş verdikdə istifadə ediləcək olan nizamnamə kapitalının bir hissəsidir. Bu hesabdən müəssisə likvidlik riski ilə üzləşdikdə istifadə olunur. Ehtiyat kapitalı kapital ehtiyatından fərqli olaraq müəssisələr üçün icbari xarakter daşımır. Həmçinin, kapital ehtiyatı kimi qazancdan yaranan hesab deyil, müəssisə yaradıldıqda mövcud olan hesabdır.

Müəssisə kapital ehtiyatı hesabındakı vəsaitin artırılması üçün müxtəlif strategiyalar tətbiq etməyə çalışır. Həmin hesabın artırılmasına təsir edən başlıca faktorlardan biri də əməkdir. Ümumiyyətlə, əmək resurslarının düzgün allokasiyası istehsal səviyyəsini artırmağa təkan verir. Əmək resurslarından düzgün istifadə kifayət qədər geniş ifadədir. Əmək, iqtisadiyyatda mal və xidmətlərin istehsal olunması üçün istifadə olunan fiziki, zehni və sosial səylərin toplusudur. Xam materialları hazır məhsul və xidmətlərə çevirmək üçün lazım olan təcrübəni, işçi qüvvəsini və xidməti özündə əks etdirir. İstehsal sürətinin artırılmasında texnologiyanın rolu əvəzolunmazdır. Yeni texnologiyanın tətbiqi işin sürətini, səmərəliliyini artırmaq və iş şəraitini yaxşılaşdırmaqla müəssisənin istehsalının, o cümlədən mənfəətinin artmasına gətirib çıxarır.

Bununla yanaşı müəssisələrdə insan resurslarının düzgün istifadəsi və yönləndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, müəssisədə ixtisaslı kadr ehtiyatının artırılmasına istiqamətlənmiş peşəkar tədbirlər istehsalat prosesindəki səmərəliliyi artıracağından uzun müddətdə şirkətin mənfəətini də artıracaqdır.

Yuxarıda əmək resursları ilə bağlı qeyd olunan strategiyalar vasitəsilə artırılmış mənfəət kapital ehtiyatının da artmasına səbəb olacaqdır.

Yalnız sənayeləşmiş ölkələr qrupuna baxsaq, böyümə prosesindəki bir sıra empirik qanunauyğunluqları müəyyən edə bilərik. İngilis iqtisadçı Nicholas Kaldor bu qanunauyğunluqları bir sıra stilizə edilmiş faktlarla ümumiləşdirdi.

Bunu 50 ildən çox əvvəl etsə də, Kaldor faktları sənayeləşmiş ölkələrdə böyümənin dəqiq mənzərəsini təmin edir. Kaldorun ilk müşahidəsi ondan ibarət idi ki, həm işçiyə düşən məhsul, həm də hər işçiyə düşən kapital zamanla böyüyür. Bənzər nisbətlərdə böyüyürlər, buna görə məcmu kapital ehtiyatının məhsula və ya ÜDM-ə nisbəti zamanla çox dəyişmir. Kapitala qayıdış, yəni kapital icarəyə götürsələr ödəməli olduqları faiz, zamanla demək olar ki, sabitdir. Nəhayət, əmək payı və kapital payı demək olar ki, sabitdir. Əmək payı, əmək haqqı şəklində işçilərə çatan məhsulun bir hissəsidir; ümumi əmək gəlirlərinin ÜDM-ə bölünməsi kimi hesablanır.

Eynilə, kapital payı ÜDM-ə bölünərək kapitalla məcmu ödənişlərlə verilir. Uzun müddət düşünsək də Kaldor faktlarının əlverişsiz olması. Məsələn, kapital istehsal nisbəti və kapitalla qayıdış 100 il əvvəlkindən çox fərqlənmir, baxmayaraq ki, indi istehsal çox yüksəkdir və istehsal olunan məhsullar və ümumi texnologiya tamamilə dəyişib. Kaldor faktlarına əlavə olaraq sənayeləşmiş dünyada artımla əlaqəli digər bir vacib fakt da zaman keçdikcə müxtəlif ölkələrin və bölgələrin adambaşına düşən ÜDM-nin yaxınlaşmasıdır. Məsələn, Amerika Birləşmiş Ştatlarının cənub və şimal ştatları arasında adambaşına düşən ÜDM-də nisbi fərq Vətəndaş müharibəsindən sonra xeyli azalmışdır. Eynilə, İkinci Dünya Müharibəsindən çox əziyyət çəkən Almaniya və Yaponiya kimi ölkələr müharibədən sonra sürətlə böyüdülər, bu gün ABŞ, Yaponiya və Almaniya adambaşına düşən gəlir yenidən bənzəyir.

Həm tədqiq edilmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün tətbiq olunan Kaldor faktları ilə müqayisə edilə bilən heç bir empirik qanunauyğunluq yoxdur. Bununla birlikdə sənayeləşmədən keçən və bu gün yüksək gəliri olan ölkələri nisbətən kasıb qalan ölkələrdən fərqləndirən bəzi amilləri müəyyənləşdirə bilərik. Bu cür amillərin rolunun izahı, sərvətdəki böyük beynəlxalq fərqlərin anlaşılmasına doğru mühüm bir addım ola bilər. Artım və məhsuldarlıq arasındakı əlaqəyə diqqət edəcəyik. İndi sənayeləşmiş hər bir ölkə məhsuldarlıq nisbətlərində böyük bir eniş yaşadı, demoqrafik keçid adlanan bir müddət. Bütün sənayeləşmiş ölkələrdə əhali artımı aşağı nisbətdədir. Almaniya və Yaponiya kimi immiqrasiya olmayan ölkələr əslində azalacaqdı. İki əsr əvvəl məhsuldarlıq nisbətləri günümüzdə inkişaf etməkdə olan əksər ölkələrdə olduğu kimi daha yüksək idi. Bu gün dünya əhalisindəki artımın demək olar hamısı inkişaf etməkdə olan ölkələrdə baş verir. Məhsuldarlıq və insan kapitalı bölməsində bu müşahidələrə qayıdacağıq, amma əvvəlcə inkişaf etmiş ölkələrdə böyüməyə dair stilize faktları hesablayan bir model təqdim edirik.

Böyümə nəzəriyyəsi üçün təbii bir başlanğıc nöqtəsi, bir ölkənin ümumi istehsalını ölkənin istehsal amillərinin ümumi girişləri ilə əlaqələndirən məcmu istehsal funksiyasıdır. Neoklasik istehsal funksiyasını nəzərdən keçirək:

$$Y_t = (A L_t) K_t^{\alpha} :$$

Çıxış L_t məcmu əmək girişindən, K_t 1 məcmu kapital girişindən və A_t istehsal qabiliyyəti parametrindən asılıdır. Əlbəttə ki, nəticənin yalnız üç determinantını nəzərdən keçirmək sadədir. Torpaq və ya ətraf mühitin keyfiyyəti kimi digər amilləri də daxil edə bilərik və xüsusiyyətlərimiz daha da bölünə bilər, məsələn, fərqli keyfiyyətli əməyin ayrılması. Ancaq məlum olur ki, tənliyindəki sadə formanın istehsal funksiyası, iqtisadi böyümənin stilizə edilmiş faktları ilə uyğunlaşmaq üçün lazım olan hər şeydir. İstehsal funksiyası bərabərliyi miqyasda sabit qayıdışlar göstərir, yəni hər iki girişi iki dəfə artırırsa, məhsul da iki dəfə artır.

Tənlik Y_t istehsalındakı potensial artım mənbələrini göstərir. Ya L_t və K_t 1 girişləri artmalı, ya da A_t məhsuldarlığı artmalıdır. İqtisadi böyüməni izah etmək istəyiriksə, əhalinin (yəni işçi qüvvəsinin), kapital fondunun və məhsuldarlığın zamanla necə dəyişdiyini izah edən bir nəzəriyyəyə ehtiyacımız var. Ən yaxşı yanaşma, ümumi və ev təsərrüfatlarının qərarlarının bütün bu dəyişənlərdə dəyişiklikləri təyin etdiyi bir modeli yazmaq olar. İstehlakçılar qənaət və sahib olmaq istədikləri uşaq sayı ilə əlaqədar qərarlar qəbul edərlər ki, bu da kapital və əhali artımını izah edərdi. Müəssisələr məhsuldarlığın artması nəzəriyyəsinə yaradan tədqiqat və inkişaf məşğul olacaqdılar. Lakin bütün bunları eyni vaxtda etmək olduqca mürəkkəb bir modelə nəticələnir.

Təqdim edəcəyimiz model daha sadə bir yanaşma nəzərdə tutulur. Məhsuldarlıq və əhali artımının ekzogen və sabit olduğunu fərz edək. Bu, vaxt keçdikcə kapital yığılmasına diqqətimizi cəmləşdirməyə imkan verir. Üstəlik, yığım qərarını açıq şəkildə modelləşdirmək əvəzinə, istehlakçıların hər dövrdə məhsulun xüsusi bir hissəsini investisiya etdiyini düşünürük. Bunlar kifayət qədər radikal

sadələşdirmələr olsa da, modelin sənayeləşmiş ölkələrdə iqtisadi artımın stilize edilmiş faktlarını izah etməkdə olduqca uğurlu olduğu ortaya çıxdı. Eyni qənaətə gələn istehlakçılar optimallaşdıran bir modeli yazmaq olardı. Əslində, bu modeli əvvəlcədən yazmışdıq: 9-cu fəsildə müzakirə etdiyimiz real iş dövrü modeli neoklassik bir istehsal funksiyasından istifadə etdi və istehlakçıların optimal qərarı, məhsullarının fi xətdə hissəsini yeni kapitalla yatırmaq idi. Təqdimatı sadə saxlamaq üçün fərdi optimallaşdırma problemlərindən keçməyəcəyik; Bunun əvəzinə məhsulun fraction xətdə hissəsinə qənaət etməyin optimal olduğunu düşüncəyik. Model üçün bir sıra adlar var. Ya ixtiraçısı Robert Solowdan sonra Solow modeli, ya da istifadə etdiyi neoklassik istehsal funksiyasından sonra neoklassik böyümə modeli, ya da məhsuldarlığın artması üçün birbaşa bir izahat olmadığından ekzogen böyümə modeli olaraq adlandırılır. Dəyişən üçün hərəkət qanunu dəyişənin zamanla necə inkişaf etdiyini təsvir edir. Solow modelində kapital üçün hərəkət qanunu:

$$K_t = (1 - \delta)K_{t-1} + I_t$$

Burada investisiya və δ - sıfır ilə bir arasında olan amortizasiya dərəcəsidir. Investisiyanın hasil olunan fraction xətdə hissə olduğunu düşünürük $0 < \delta < 1$:

$$A_{t+1} = (1 + \delta)A_t \text{ and:}$$

$$L_{t+1} = (1 + \delta)L_t$$

İndi hər hansı bir başlanğıc kapital səviyyəsindən K_0 -a qədər iqtisadiyyatın necə inkişaf etdiyini müəyyənləşdirməliyik və sonra modelin sənayeləşmiş ölkələrdəki stilize edilmiş iqtisadi artım faktlarına uyğun olub olmadığını yoxlamalıyıq.

İstənilən səviyyədən başlayaraq iqtisadiyyatın necə inkişaf etdiyinə baxaq, kapital K_0 , sonra modelin stilize edilmiş iqtisadi faktlarla uyğun olub olmadığını yoxlayaq. İstehsal texnologiyasını idarə edən rəqabətli bir müəssisənin olduğunu düşünürük. Müəssisənin mənfəətin artırılmasını nəzərdən keçirək:

$$\max_{L_t, K_{t-1}} \left\{ (A_t L_t)^\alpha K_{t-1}^{1-\alpha} - w_t L_t - r_t K_{t-1} \right\}.$$

Əmək haqqı və faiz üçün əmək və kapital verim düsturlarına dair birinci sifariş şərtləri:

$$w_t = \alpha A_t^\alpha L_t^{\alpha-1} K_{t-1}^{1-\alpha}, \text{ and:}$$

$$r_t = (1 - \alpha)(A_t L_t)^\alpha K_{t-1}^{-\alpha}.$$

Bunlardan iqtisadiyyatda əmək və kapital paylarını hesablamaq üçün istifadə edə bilərik

$$\frac{w_t L_t}{Y_t} = \frac{\alpha A_t^\alpha L_t^{\alpha-1} K_{t-1}^{1-\alpha} L_t}{(A_t L_t)^\alpha K_{t-1}^{1-\alpha}} = \alpha, \text{ and:}$$

$$\frac{r_t K_{t-1}}{Y_t} = \frac{(1 - \alpha)(A_t L_t)^\alpha K_{t-1}^{-\alpha} K_{t-1}}{(A_t L_t)^\alpha K_{t-1}^{1-\alpha}} = 1 - \alpha,$$

Beləliklə əmək payı və kapital payı $1-\alpha$ -dır. Beləliklə, həm işçi qüvvəsi, həm də kapital payları sabitdir. Bu nəticə istehsal funksiyasının miqyasda davamlı gəlirlər göstərməsi ilə sıx bağlıdır. Əslində əmək və kapital paylarının olması haqqında sabit, miqyasa davamlı gəlir gətirən istehsal funksiyalarından istifadə lehinə əsas dəlillərdən biridir. Davam etmək üçün modeldəki kapital yığımının dinamikasına daha yaxından baxmalıyıq. Bütün dəyişənlərin $A_t L_t$ səmərəli əmək vahidi ilə ifadə edildiyi təqdirdə yığım dinamikasını daha aydın görə bilərik.

$$y_t A_t L_t = (A_t L_t)^\alpha (k_{t-1} A_t L_t)^{1-\alpha},$$

$$y_t = k_{t-1}^{1-\alpha}.$$

Kapital üçün hərəkət qanunu olan tənlik , səmərəli əmək baxımından hərəkət qanunu əldə edirik:

$$k_t(1 + \mu)A_t(1 + \gamma)L_t = (1 - \delta)k_{t-1}A_t L_t + i_t A_t L_t,$$

$$k_t(1 + \mu)(1 + \gamma) = (1 - \delta)k_{t-1} + i_t.$$

Yekun olaraq, investisiya aşağıdakılarla müəyyən edilir:

$$i_t = sy_t = sk_{t-1}^{1-\alpha}.$$

Düsturlar arasında əlaqə qursaq aşağıdakı kimi alınır:

$$k_t(1 + \mu)(1 + \gamma) = (1 - \delta)k_{t-1} + sk_{t-1}^{1-\alpha},$$
$$k_t = \frac{(1 - \delta)k_{t-1} + sk_{t-1}^{1-\alpha}}{(1 + \mu)(1 + \gamma)}.$$

Bu son tənlik zamanla kapitalın inkişafını müəyyənləşdirir. K_{t-1} -ə bölmək, səmərəli əmək vahidi başına kapitalın böyümə sürətini ifadə edir:

$$\frac{k_t}{k_{t-1}} = \frac{1 - \delta + sk_{t-1}^{-\alpha}}{(1 + \mu)(1 + \gamma)}.$$

$K_t = k_{t-1}$ ifadəsinə effektiv əmək vahidi üçün kapitalın ümumi artım sürəti deyilir. Ümumi böyümə sürəti bir artı xalis böyümə nisbətində bərabərdir. K_{t-1} -in göstəricisi mənfi olduğundan, böyümə sürəti kapital ehtiyatı ilə tərs şəkildə bağlıdır. Bir ölkə səmərəli əmək vahidi başına daha az kapital səviyyəsinə sahib olduqda, kapitalı və dolayısı ilə məhsulu daha sürətli böyüyür. Beləliklə, modelin yaxınlaşmasını izah edir. Müəyyən müddət ərzində ölkələrin və bölgələrin ÜDM-i müəyyən edir. Kapitalın böyümə sürəti k_{t-1} -də azaldığından kapitalın olduğu bəzi k_{t-1} səviyyələri var. Şəkil 11.1 bu iqtisadiyyatda böyümə prosesinin qrafik təsviridir.

Daha sadə yanaşma üçün fərz edək ki, $\mu = \gamma = 0$, bu halda aşağıdakı bərabərlik alınır,

$$k_t = (1 - \delta)k_{t-1} + sk_{t-1}^{1-\alpha}, \text{ or}$$
$$k_t - k_{t-1} = sk_{t-1}^{1-\alpha} - \delta k_{t-1}.$$

Effektiv əmək vahidi başına kapitaldakı dəyişiklik investisiya arasındakı fərqə və amortizasiya bərabərdir.

Solow modeli, sənayeləşmiş ölkələrdə iqtisadi artımın bütün stilize edilmiş faktlarını izah etməyə müvəffəq olur. Modelin əsas elementi neoklasik sabit qaytaran istehsal funksiyasıdır. Yalnız kapitalla qayıdış azaldığından, səmərəli əmək və kapital vahidlərinin eyni nisbətdə böyüdüüyü sabit vəziyyətə yaxınlaşana qədər iqtisadiyyat kapitalın daha aşağı səviyyələrində daha sürətli böyüyür. Model eyni zamanda fərqli sənayeləşmiş ölkələrdə fərqli qənaət nisbətlərinin artımdakı uzunmüddətli fərqlərə çevrilməməsinin səbəbini də izah edir. Qənaət dərəcəsi sabit vəziyyət səviyyəsini təsir edir, lakin sabit inkişaf səviyyəsini təsir etmir. Kapital fondu, kapitalla qayıdan azalma səbəbi ilə uzun müddət effektiv əməkdən daha sürətli böyüyə bilməz. Solow modeli iqtisadi artım faktları ilə yaxşı uyğunlaşdığından, makroiqtisadiyyatdakı bir çox daha inkişaf etmiş modelin əsasını təşkil edir.

Digər tərəfdən, model yalnız daimi əhali artımının və texnoloji tərəqqinin fərziyyələrini təmin edən ölkələr üçün yaxşı işləyir. Fərziyyələr sənayeləşmiş ölkələr üçün haqlıdır, lakin ümumiyyətlə demoqrafik keçidlə müşayiət olunan bir ölkənin inkişafının ilkin mərhələlərini başa düşmək üçün faydalı deyildir, bu səbəbdən ekzogen və daimi əhali artımı faydalı bir fərziyyə deyil. Aşağıda məhsuldarlıq qərarlarının mümkün izahlarını axtaracağıq, amma bundan əvvəl bir ölkənin böyümə sürətini əhali, kapital və məhsuldarlıq artımına ayırmağa imkan verən bir metod olan böyümə uçotunu tətbiq edəcəyik.

2.2. Kapital ehtiyatları və əmək arasında əlaqənin qiymətləndirilməsi

Kapital ehtiyatları və əmək arasında əlaqənin qiymətləndirilməsi üçün ilk olaraq Cobb –Douglas istehsal funksiyasına nəzər salaq.

Ümumiyyətlə, istehsal funksiyası məhsulun miqdarının istehsalda istifadə olunan girişlərin funksiyası kimi davranmasının spesifikasiyadır. Bu konsepsiya ayrı-ayrı müəssisələr, sənaye və ya bütün iqtisadiyyatlar səviyyəsində tətbiq oluna bilər. Makroiqtisadiyyat etdiyimiz üçün iqtisadiyyat səviyyəsində tətbiq olunan məcmu istehsal funksiyasını nəzərdən keçirəcəyik.

İstehsal funksiyası üçün müxtəlif spesifik riyazi formalar irəli sürülmüşdür, lakin ən çox istifadə olunan şey, Charles Cobb və Paul Douglas tərəfindən 20-ci əsrin ikinci hissəsində inkişaf etdirilmişdir. Onların spesifikasiyası aşağıdakı kimidir:

$$Y = AK^\alpha N^{1-\alpha} \quad 0 < \alpha < 1$$

Burada Y məcmu çıxışı, K kapital qoyuluşunu və N işçi qüvvəsini təmsil edir (kapital və əmək bu funksiyada iki "istehsal faktoru" dur). Termin ümumi faktor məhsuldarlığını təmsil edir (qısaca TFP); bunu yalnız keyfiyyətə olan K və N-dən fərqli olaraq "keyfiyyət" faktoru kimi düşünə bilərik. A dəyəri texnologiyanın vəziyyətini və işçi qüvvəsinin bacarıq və təhsil səviyyəsini əks etdirir. A-nın zamanla tədricən artacağını nəzərdə tutulur.

İstehsal funksiyasının xüsusilə vacib cəhəti amillərin marjinal məhsuludur. Əvvəlcə əməyin marjinal məhsulunu (və ya qısaca MPN) götürün, yəni nəticələnən məhsulun dəyişməsi əmək girişi müxtəlif olduqda, kapital girişi və TFP sabit saxlanılır. Bunu N ilə əlaqəli ilk tənlik (1) olaraq tapırıq:

$$\begin{aligned} MPN &= \frac{dY}{dN} = (1 - \alpha)AK^\alpha N^{1-\alpha-1} \\ &= (1 - \alpha)(AK^\alpha N^{1-\alpha})N^{-1} \\ &= (1 - \alpha)\frac{Y}{N} > 0 \end{aligned}$$

Y və N-in müsbət, α -nın isə müsbət bir hissə olduğunu nəzərə alsaq, əməyin marjinal məhsulunun müsbət olması lazım olduğunu görürük: daha çox əmək əmsalı daha çox məhsul istehsalına səbəb olur. Orada sürpriz yoxdur. “Azalan gəlirlər” ilə tanış olan iqtisadi konsepsiya bizi MPN-nin müsbət olduğu halda azalacağını gözləməyimizə gətirib çıxarır: işçi qüvvəsi artdıqca K və TFP sabit qaldıqda məhsul artmalı, lakin azalmaqdadır. Cobb-Douglas funksiyası bu şərti təmin edirmi? Bilmək üçün MPN-nin N-yə aid türevini və ya başqa sözlə Y-in N-lə əlaqədar ikinci türevini götürməliyik.

$$\begin{aligned}\frac{dMPN}{dN} &= \frac{d^2Y}{dN^2} = (-\alpha)(1-\alpha)AK^\alpha N^{1-\alpha-2} \\ &= (-\alpha)(1-\alpha)(AK^\alpha N^{1-\alpha})N^{-2} \\ &= (-\alpha)(1-\alpha)\frac{Y}{N^2} < 0\end{aligned}$$

İkinci türevin mənfi olduğunu, dolayısı ilə azalan gəlirləri təmin etdiyini deyə bilərik, çünki vurma ifadəsindəki bütün şərtlər mənfi $-\alpha$ xaricində müsbətdir.

Tamamilə analogi riyaziyyat bizə Cobb-Douglas funksiyasının həm də kapitalın müsbət, lakin azalan marjinal məhsulu MPK-yı nümayiş etdirdiyini söyləyir. (Bu vəziyyətdə düşünülmən təcrübə budur ki, N və TFP sabit saxlanılarkən K artdıqda məhsula nə olur?)

Müsbət MPK:

$$\begin{aligned}MPK &= \frac{dY}{dK} = \alpha AK^{\alpha-1} N^{1-\alpha} = \alpha (AK^\alpha N^{1-\alpha}) K^{-1} \\ &= \alpha \frac{Y}{K} > 0\end{aligned}$$

Azalan kapitala qayıdır, belə ki:

$$\begin{aligned}\frac{dMPK}{dK} &= \frac{d^2Y}{dK^2} = (\alpha-1)\alpha AK^{\alpha-2} N^{1-\alpha} \\ &= (\alpha-1)\alpha \frac{Y}{K^2} < 0\end{aligned}$$

Makroiqtisadi təhlil üçün vacib olan başqa bir məqam: kapital qoyuluşu artdıqda marginal əməyin məhsulu nədir (əgər varsa)? Və əksinə, N artanda MPK-ya nə olur? Riyazi baxımdan $dMPN / dK$ və $dMPK / dN$ sözdə "kəşifən" türevlərindən danışırıq.

$$\begin{aligned}\frac{dMPN}{dK} &= \alpha(1 - \alpha)AK^{\alpha-1}N^{1-\alpha-1} \\ &= \alpha(1 - \alpha)(AK^{\alpha}N^{1-\alpha})K^{-1}N^{-1} \\ &= \alpha(1 - \alpha)\frac{Y}{KN} > 0\end{aligned}$$

Beləliklə kapitaldakı artım əməyin son məhsulunu artırır.

$$\begin{aligned}\frac{dMPK}{dN} &= (1 - \alpha)\alpha AK^{\alpha-1}N^{1-\alpha-1} \\ &= (1 - \alpha)\alpha\frac{Y}{KN} > 0\end{aligned}$$

Beləliklə N-in qaldırılması MPK-nı da artırır. (Və iki çarpaz hissənin eyni olduğu ortaya çıxdı.) Diqqət yetirin: (2a) və (3a) tənliklərindən aydın olmaq lazımdır ki, Total Factor Məhsuldarlığı, A, hər iki faktorun marjinal məhsullarını artıracaq

$$Y_0 = AK_0^{\alpha}N_0^{1-\alpha}$$

İndi girişləri ümumi bir amil ilə ölçdüyümüzü düşünək. (Məsələn, $\lambda = 2$ hər bir giriş ikiqat artırmağımız deməkdir.) Bundan sonra $K_1 = \lambda K_0$ və $N_1 = \lambda N_0$ girişlərimiz olacaq və Y_1 çıxışı istehsal edəcəyik. Sual budur ki, Y_1 Y_0 ilə necə əlaqəlidir? Baxaq:

$$\begin{aligned}Y_1 &= AK_1^{\alpha}N_1^{1-\alpha} \\ &= A(\lambda K_0)^{\alpha}(\lambda N_0)^{1-\alpha} \\ &= A\lambda^{\alpha}K_0^{\alpha}\lambda^{1-\alpha}N_0^{1-\alpha} \\ &= \lambda^{\alpha+1-\alpha}AK_0^{\alpha}N_0^{1-\alpha} \\ &= \lambda Y_0\end{aligned}$$

Beləliklə, hər iki girişə ortaq bir faktorla ölçsək, nəticəni eyni amil ilə ölçmək demək olacaq. Bu, miqyasa davamlı qaydanın xarakterik xüsusiyyətidir. Yuxarıdakı riyaziyyatdan bunu görə bilərik, bu Cobb-Douglas funksiyasında baş verir, çünki kapital və əməyin göstəriciləri α və $1 - \alpha$ 1-ə qədər olur.

Hər bir göstəricinin müsbət hissə olması tələbini qoruyaraq kapital və əməyin göstəricilərinin (deyək) α və β olduğu Cobb-Douglas-ın ümumiləşdirilməsini təsəvvür edə bilərik. (bu, pozitiv, lakin azalan marjinal məhsullar vermək üçün lazımdır), lakin bunların cəmləməsi tələbini 1-ə endiririk. Bu vəziyyətdə $\alpha + \beta > 1$ olduqda miqyasda artan gəlir və $\alpha + \beta < 1$ olduqda miqyasda azalma olur. .

Bu məqamla mikroiqtiadiyyatla tanış ola bilərik: "mükəmməl rəqabət aparən" bir iqtisadiyyatda müəssisələr tərəfindən mənfəət artırma davranışı istehsal amillərinə uyğun marjinal məhsullarına bərabər bir gəlir ödənilməsini təmin etməyə meyllidir.

$$\begin{aligned} MPN &= (1 - \alpha) \frac{Y}{N} \\ MPK &= \alpha \frac{Y}{K} \end{aligned}$$

Bunlar mükəmməl rəqabət fərziyyəsinə əsasən amillərin "vahid başına" qazanclarıdır. Faktorların ümumi qazancını əldə etmək üçün onların N və K miqdarlarını artırmalıyıq. Sonra aşağıdakı düsturu əldə edirik:

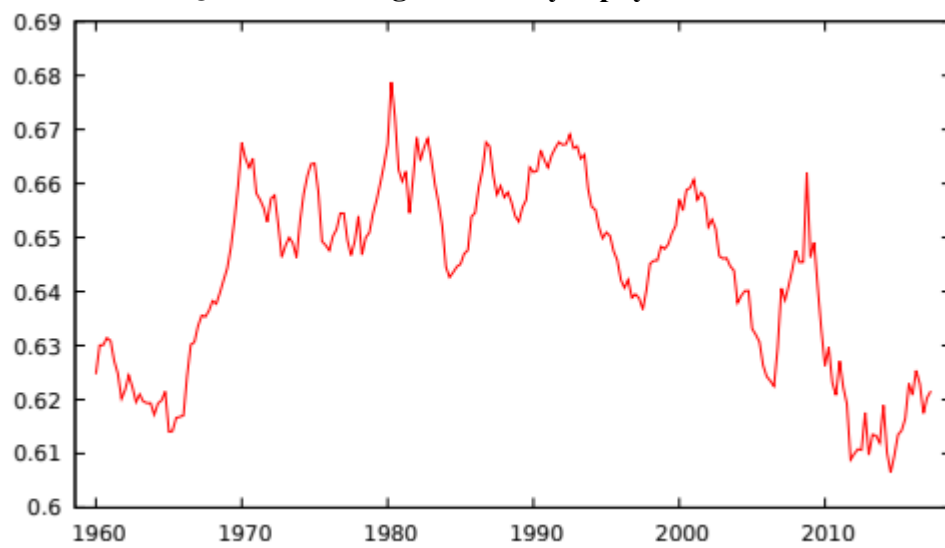
$$\begin{aligned} \text{Labor earnings} &= N \times (1 - \alpha) \frac{Y}{N} = (1 - \alpha)Y \\ \text{Capital earnings} &= K \times \alpha \frac{Y}{K} = \alpha Y \end{aligned}$$

Beləliklə $(1 - \alpha)$ əməyin ümumi məhsuldakı payı, Y və α -nın kapital payı olduğunu görürük. (Ayrıca faktor paylarının məhsulun yüzdə 100-ə qədərini yalnız Cobb-Douglas eksponentləri 1-ə bərabər olduqda əlavə etdiyini görürük.)

ABŞ iqtisadiyyatının mükəmməl rəqabətin dərslik modelinə uyğun olduğunu düşünmək ciddi bir uzanma olardı. Buna baxmayaraq, bir az dartmaq istəyiriksə, ABŞ-dakı faktor səhmlərini götürə bilərik

Cobb-Douglas göstəricilərinin "ballpark-realist" dəyərlərinin göstəricisi kimi Milli Gəlir (ÜDM ilə sıx əlaqəli bir ölçü). Şəkil 1 1960-cı ildən 2017-ci ilə qədər "İşçilərin Kompensasiyası" nın payını göstərir; təxminən 0,61 ilə 0,68 arasında dəyişir. Təxminən, α -nın təxminən $1/3$, $(1 - \alpha)$ ilə $2/3$ olduğunu düşünə bilərik, lakin son məlumatlar əməyin nəzərəcarpacaq dərəcədə aldığını göstərir.

Qrafik 1: Milli gəlirdə əməyin payı 1960-2017

Mənbə: www.oecd.org

III FƏSİL. MÜƏSSİSƏLƏRDƏ KAPİTAL EHTİYATLARI VƏ ƏMƏYİN STATİSTİK TƏHLİLİ

3.1. Müəssisələrdə kapital ehtiyatı və əməyin formalaşmasına təsir edən dəyişənlərin təhlili

Müəssisələrdə kapital ehtiyatlarının və əməyin formalaşmasına təsir edən dəyişənlərin təhlili üçün ilk olaraq kapital hərəkəti qanununun araşdırılmasından başlayaq. Kapital hərəkəti qanunu aşağıdakı düsturla verilir:

$$k(t) = sk(t)^\alpha - (n + g + \delta) k(t)$$

Hərəkət qanunu sizə təsirli əmək vahidi kapitalının zamanla necə inkişaf etdiyini izah edir. Xüsusilə, faktiki investisiyanın ($sk(t)^\alpha$) tələb olunan investisiyadan daha yüksək olduğu zaman ($(n + g + \delta) k(t)$), səmərəli əmək vahidi başına kapitalın artacağını söyləyir. Həqiqi investisiya iqtisadiyyata yeni sərmayədir. Tələb olunan sərmayə (və ya tənəzzül) k -ni mövcud səviyyədə saxlamaq üçün edilməli olan investisiyadır. Bu sərmayə kapital fondunun bir hissəsi (δ) köhnəldiyindən və AL $n + g$ nisbətində artdığı üçün edilməlidir.

Əvvəlcə $sk^\alpha = (n + g + \delta) k$ olduqda baş verən k -nin sabit vəziyyət səviyyəsini həll etməlisiniz.

$$k^* = \left(s \frac{s}{n + g + \delta} \right)^{\frac{1}{1-\alpha}}$$

Sonra k olan qızıl qayda səviyyəsini həll edirsiniz, hansı ki, burada k maksimumdur.

$$c = k^\alpha - (n + g + \delta)k$$

$$k_{GR} = \left(\frac{\alpha}{n + g + \delta} \right)^{\frac{1}{1-\alpha}}$$

Bu iki həlli müqayisə etdikdə aydın olur ki, $\alpha = s$ olduqda, $k^* = k_{GR}$ olur.

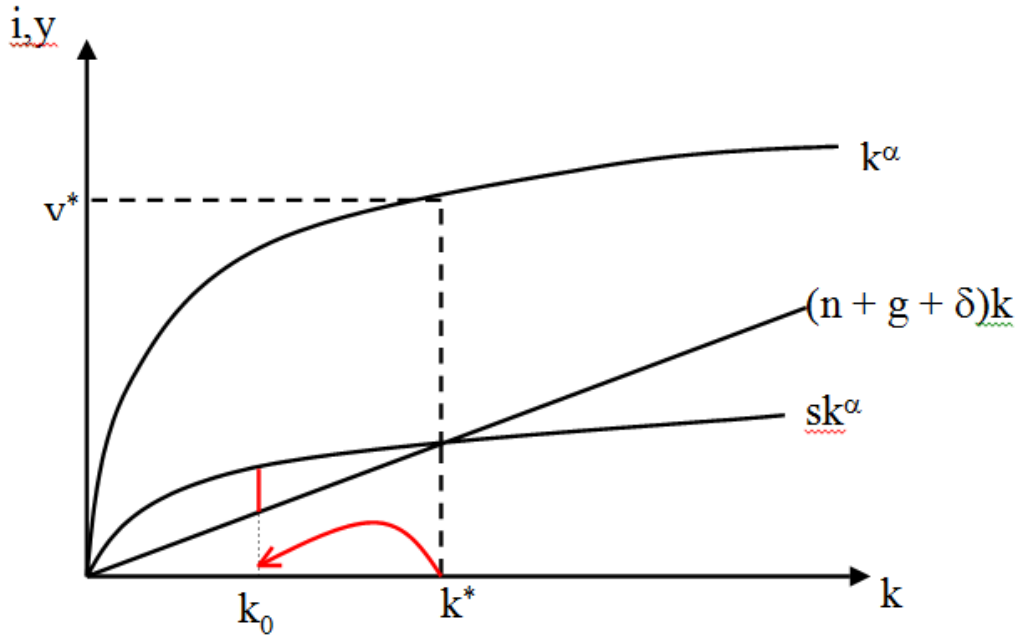
Solow modeli, şərti yaxınlaşma, yəni ölkə xüsusiyyətlərinə nəzarət edildikdən sonra yaxınlaşma olacağını proqnozlaşdırır. Səbəb, Solow modelinə görə ölkələrin öz balanslı böyümə yollarına yaxınlaşmasıdır və mütləq ümumi bir yol deyil. Fərqlilik

Solow modeli ilə uyğun gəlmir. Uzunmüddətli perspektivdə, ölkələr sabit vəziyyətə keçdikdən sonra fərqli xüsusiyyətlərə sahib olduqları təqdirdə fərqli olacaqlar. Ancaq bu fərqlər davam edəcək, daha da böyüməyəcəklər. Qısa müddətdə, sabit vəziyyətlərindən uzaq ölkələr, sabit vəziyyətlərinə yaxın ölkələrə nisbətən daha sürətli böyüyürlər.

Səmərəlilik səviyyəsində qalıcı bir dəfə artımdan sonra t_0 vaxtında $k = \frac{K}{AL}$ BGP dəyərinin k^* altına düşəcəkdir. Ancaq qeyd edək ki, iqtisadiyyatın heç bir xüsusiyyəti dəyişmədiyi üçün BGP dəyişməyəcək. Tutaq ki, A -nın artımından sonra k -nin qiymətinə k_0 deyirik. Sonra k_0 -da həqiqi investisiyanın tələb olunan investisiyadan daha yüksək olduğunu alırıq: $sf(k_0) > (n + g + \delta)k_0$. Kapital üçün hərəkət qanununa görə bu, $\dot{k} > 0$ deməkdir və beləliklə k əvvəlki sabit vəziyyətinə qayıdana qədər yüksələcəkdir. İqtisadiyyatın ilk əsas dinamik tənliyini əldə etmək üçün müəssisənin kapital ilə bağlı ilk sifariş şərtini evin Euler-inə qoyaq,

$$\frac{\dot{c}(t)}{c(t)} = \frac{f'(k(t)) - \delta - \rho - \theta g}{\theta}$$

Qrafik 2: A-da birdəfəli artım

Mənbə: Economic Theory – Macroeconomics, Winter 2012

Euler tənliyi, bu iqtisadiyyatın vaxt keçdikcə istehlakı / qənaəti necə seçəcəyini izah edir. Marjada, sabah daha çox istehlak üçün istehlakdan imtina qərarı, iqtisadiyyatın kapitalla xalis gəlirliliyindən (bazar gəliri) və üstünlük parametrlərindən asılıdır. Modelin ikinci əsas dinamik tənliyi, effektiv əməyin vahidinə düşən kapitalın hərəkət qanunudur.

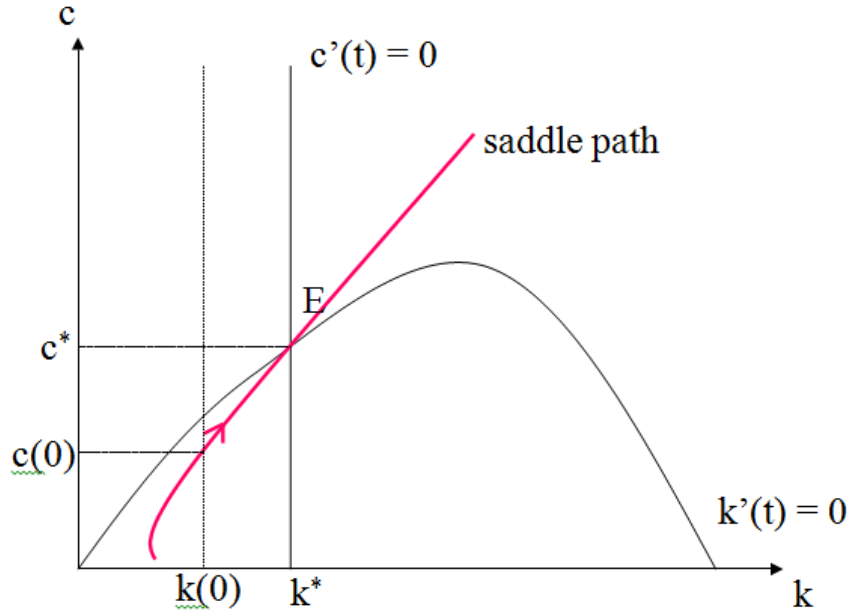
$$k(t) = f(k(t)) - c(t) - (n + g + \delta) k(t)$$

Bu bir qədər fərqlidir, çünki indi amortizasiya var. Tələb olunan sərmayə daha yüksəkdir, yəni k -ni sabit saxlamaq üçün tələb olunan investisiya səviyyəsi artıq yüksəkdir. Səbəbi ondadır ki, artıq köhnəlmiş kapitalın əvəzinə hesablaşmalısın.

Tutaq ki, iqtisadiyyat sabit vəziyyətin altındakı effektiv əmək vahidi üçün kapital səviyyəsindən başlayır:

$k(0) < k^*$. 0 vaxtında $k(0)$ əvvəlcədən təyin olunur və tənzimləyə bilməz. 0, $c(0)$ vaxtında təsirli əmək vahidi başına istehlak "nəzarət" dəyişənidir, yəni seçilməlidir. $C(0)$ üçün mümkün seçimlərin bütöv bir davamı var. Bunların hər biri iqtisadiyyatı müəyyən bir trayektoriya üzərində qurur. Lakin bu trayektoriyaların hamısı iqtisadiyyatı sabit vəziyyətə gətirməyəcəkdir. Əslində iqtisadiyyatı sabit vəziyyətə gətirən tək bir trayektoriya var: yəhər yolu. Bu, ev təsərrüfatlarının optimallaşdırılması, kapital üçün hərəkət qanunu, evlərarası büdcə məhdudluğu və No-Ponzi-Oyun şərtini təmin edən yeganə trayektoriyadır. Beləliklə, iqtisadiyyat $k(0)$ səviyyəsindədirsə, onu yəhər yoluna qoyan istehlak səviyyəsini $c(0)$ seçir. İqtisadiyyat yəhər yoluna keçdikdən sonra sabit vəziyyətə gedəcəkdir. Bu $c(0)$ səviyyəsindən yuxarı hər hansı bir nöqtə üçün iqtisadiyyat yuxarıya və sola, altındakı hər hansı bir nöqtə üçün aşağıya və sağa ayrılacaqdır.

Qrafik 3: BGP ekvilibrasiyasına uyğunlaşdırma

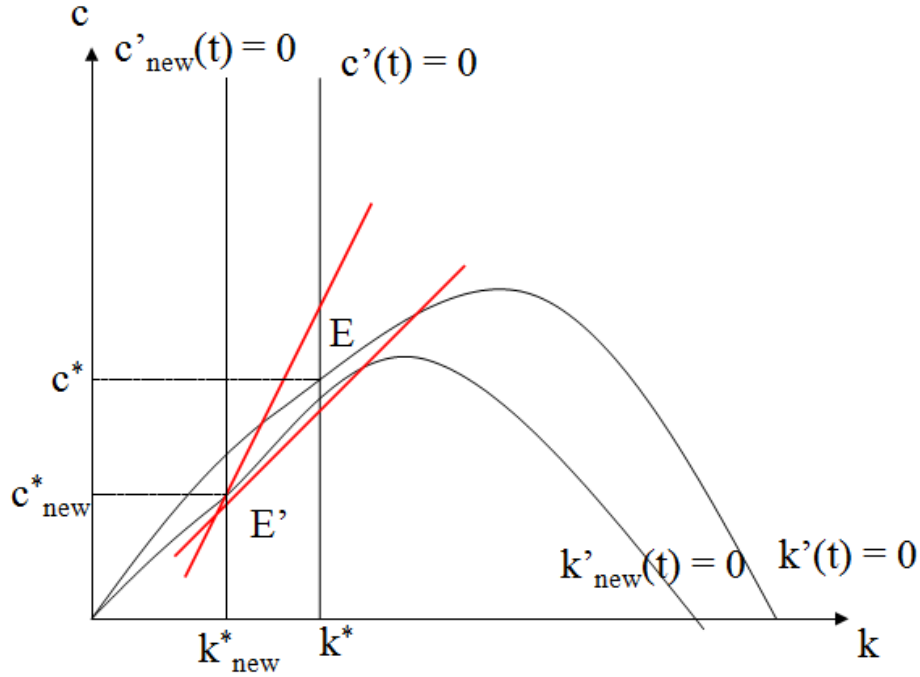

Mənbə: Economic Theory – Macroeconomics, Winter 2012

δ -də artım, tənəzzül investisiyalarının artması deməkdir. Hərəkət qanununa görə mümkün istehlak miqdarı əvvəlkindən daha azdır. Bundan əlavə, k -nin daha yüksək səviyyələrində tələb olunan əlavə investisiya səviyyəsi daha yüksəkdir. Beləliklə, $\dot{k} = 0$ lokusu paralel olaraq deyil, aşağıya doğru sürüşür, yəni k -nin daha yüksək səviyyələrində daha çox aşağıya doğru sürüşür. $\dot{c} = 0$ lokusu sola keçəcəkdir. Bu qeydə baxmaq üçün $\dot{c} = 0$ olduqda $f'(k^*) = \rho + \delta + \theta g$. Sonra $\delta_{\text{yeni}} > \delta$, $\rho + \delta_{\text{yeni}} + \theta g > \rho + \delta + \theta g$ və beləliklə $f'(k^*_{\text{new}}) > f'(k^*)$ deməkdir. Azalan marjinal bir məhsula sahib olduğumuz üçün bu k^* yeni $< k^*$ deməkdir. Hər ikisi də (c^*, k^*) yeni sabit vəziyyətdə daha aşağı olacaq.

Dəyişmə zamanı δ k əvvəlcədən təyin olunmuşdur və dəyişə bilməz. Beləliklə, iqtisadiyyatı yeni yəhər yoluna qoymaq üçün c atlanmalıdır. C -nin yuxarı və ya aşağı sıçrayacağı yeni yəhər yolunun E -nin üstündə və ya altında orijinal $cc' = 0$ lokusunu keçib keçməməsindən asılıdır.

Qrafik 4. δ dəyişikliyin təsiri

Mənbə: Economic Theory – Macroeconomics, Winter 2012

Bu cür dövlət xərcləri bir qaynaq xərcini təşkil edir və kapitalın hərəkət qanununa təsir edir: hökumət iqtisadiyyatdan nə qədər çox götürsə, özəl sektor üçün o qədər az resurs mövcuddur. Dövlət xərcləri G_0 səviyyəsində yüksək olduqda, t_0 vaxtından əvvəl, k üçün hərəkət qanunu,

$$\dot{k}(t) = f(k(t)) - c(t) - G_0 - (n + g)k(t)$$

T_0 vaxtından sonra dövlət xərcləri az olduqda hərəkət qanunu olur,

$$\dot{k}(t) = f(k(t)) - c(t) - G_1 - (n + g)k(t)$$

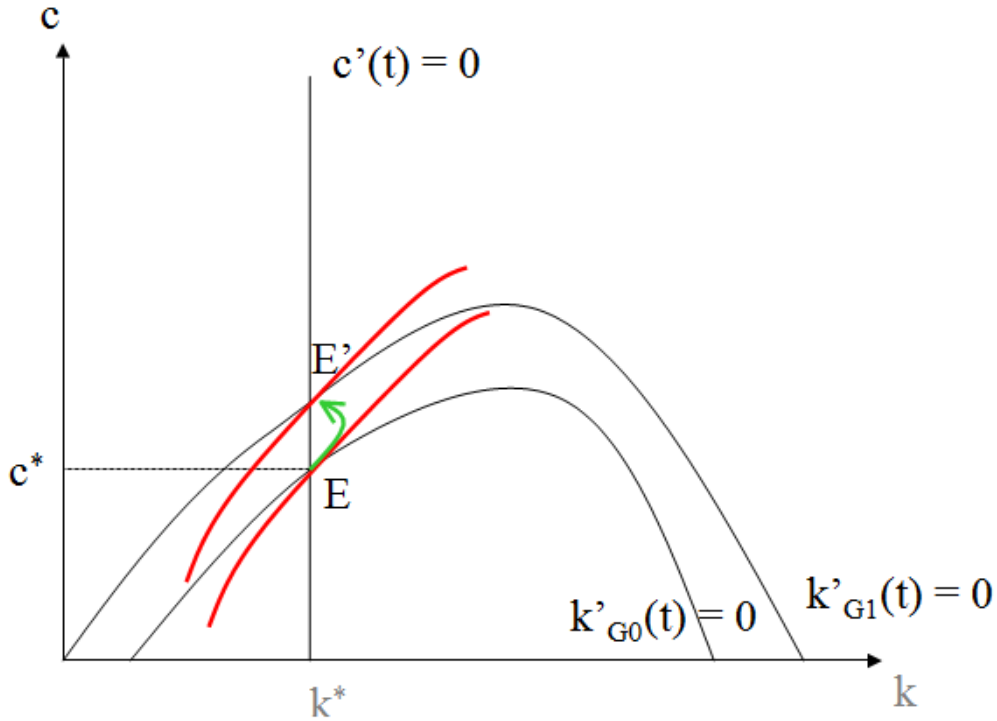
Eyler tənliyi hər iki halda da eynidir,

$$\frac{\dot{c}(t)}{c(t)} = \frac{f'(k) - \rho - \theta g}{\theta}$$

T_0 vaxtında $\dot{k} = 0$ lokus $G_1 - G_0$ ilə yuxarıya keçir. Bu nöqtədə k əvvəlcədən k^* - orijinal BGP olaraq təyin olunur. Beləliklə, c iqtisadiyyatı E' nöqtəsində yeni yəhər yoluna qoymaq üçün $G_1 - G_0$ ilə sıçraymalıdır. Dövlət xərcləri və beləliklə vergilər qalıcı bir azalma ilə, ailələr üçün ömür boyu sərvət artır. Çünki daimi ailələrdə baş

verən bu dəyişiklik onların istehlak müddətini dəyişdirməyəcək, əksinə nə qədər istehlak etdiklərini qalıcı bir şəkildə artıracaq, beləliklə birbaşa E-dən E 'yə keçirik və k təsirlənmiş (k* boyunca qalır) , c * qalxarkən.

Qrafik 5: Dövlət xərclərinin daimi azalması

Mənbə: Economic Theory – Macroeconomics, Winter 2012

T_0 vaxtından əvvəl və t_1 vaxtından sonra k üçün hərəkət qanunu,

$$\dot{k}(t) = f(k(t)) - c(t) - G_0 - (n + g)k(t)$$

Zamanlar arasında (t_0, t_1) hərəkət qanunu,

$$\dot{k}(t) = f(k(t)) - c(t) - G_1 - (n + g)k(t)$$

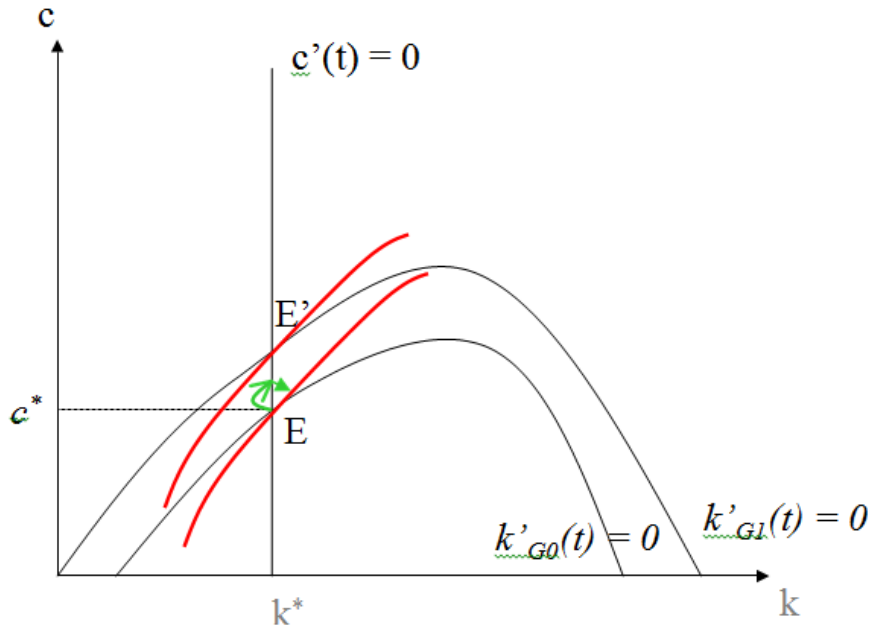
Eynilə də Eyler hər iki vəziyyətdə də,

$$\frac{\dot{c}(t)}{c(t)} = \frac{f'(k) - \rho - \theta g}{\theta}$$

Bu vəziyyətdə t_0 vaxtı, c $G_1 - G_0$ miqdarı ilə artmayacaqdır. Belə olsaydı, istehlak t_1 -də kəsilməz olaraq azalmalı və bu marjinal fayda kəsilməz şəkildə

artacaqdı. Ancaq G_0 -a qayıtmaq gözləndiyi üçün istehlakdakı və marjinal faydadakı ayrı-ayrı sıçrayışlar da gözlənilir. Bununla birlikdə, hamar istehlak qaydalarını sevən rasionel şəxslər üçün optimal deyil. Beləliklə, t_0 vaxtında c , $G_1 - G_0$ -dan az artacaq ki, Eyer tərəfindən nəzərdə tutulan dinamika və $G(t) = G_1$ ilə hərəkət qanunu t_1 çatdıqca iqtisadiyyatı orijinal yəhər yoluna itələyəcəkdir. Bundan sonra iqtisadiyyat orijinal yəhər yolu ilə orijinal BGP-yə gedir. Beləliklə k əvvəl artır, sonra azalır.

Qrafik 6: Dövlət xərclərinin müvəqqəti azaldılması

Mənbə: Economic Theory – Macroeconomics, Winter 2012

Kapital yığım tənliyi,

$$\dot{k}(t) = Ak(t) - c(t) - \delta k(t)$$

$$\dot{k}(t) = (A - \delta) k(t) - c(t)$$

Real faiz dərəcəsi:

$$r(t) = (1 - \tau) A - \delta$$

Bir işçi başına istehlak artımı:

$$\frac{\dot{c}(t)}{c(t)} = \frac{(1 - \tau) A - (\delta + \rho)}{\theta}$$

Yuxarıdakı kapital yığım tənliyini nəzərdən keçirək. Hər iki tərəfi də $k(t)$ bölürük.

$\frac{k'(t)}{k(t)}$ -nin sabit olduğunu nəzərə alırıq. $\frac{k'(t)}{k(t)}=b$ kimi qeydə alsaq, aşağıdakı bərabərliyi alırıq,

$$b = (A - \delta) - \frac{c(t)}{k(t)}$$

Bu o deməkdir ki,

$$\frac{k'(t)}{k(t)} = \frac{c'(t)}{c(t)} \text{ vƏ } s.$$

Bir işçi başına düşən kapitalın artım sürəti, bir işçi başına düşən istehlakla eynidir.

$y(t) = Ak(t)$ funksiyasından $\frac{y'(t)}{y(t)} = \frac{k'(t)}{k(t)}$, Əmanət dərəcəsi $s = \frac{y-c}{y}$ olduğu halda aşağıdakı kimi yazıla bilər:

$$\begin{aligned} s &= \frac{Ak - c}{Ak} = 1 - \frac{1}{A} \frac{c}{k} = 1 - \frac{1}{A} \left[A - \delta - \frac{(1 - \tau) A - (\delta + \rho)}{\theta} \right] \\ &= 1 - \left[\frac{(\theta - 1 + \tau) A + \rho + \delta (1 - \theta)}{\theta A} \right] \end{aligned}$$

Vergilərdə faiz dərəcələrinin, qənaət nisbətinin və böyümə nisbətinin hamısının azaldığını görə bilərik:

$$\frac{\partial r}{\partial t} = -A < 0, \quad \frac{\partial s}{\partial t} = -\frac{1}{\theta} < 0, \quad \frac{\partial \left(\frac{y}{y}\right)}{\partial \tau} = -\frac{A}{\theta} < 0.$$

İqtisadiyyatlar eyni vergi nisbətlərinə sahib olduqları üçün böyümə nisbətləri eyni olacaq. Lakin iki iqtisadiyyat heç vaxt yaxınlaşmayacaq. Gəlir fərqləri sonsuza qədər davam edəcəkdir.

3.2. Müəssisələrdə kapital ehtiyatları və əməyin statistik təhlili

Müəssisələrdə kapital ehtiyatları və əməyin statistik təhlilində ilkin olaraq 2000-ci ilin ilk rübündən 2019-cu ilin 3-cü rübünədək olan datadan yığılan cədvəli nəzərdən keçirək. Məlumatlar Federal Reserve saytıdan götürülmüşdür.

Bizə lazım olacaq ilk məlumat işçi qüvvəsi və ibarət olan Cədvəl 1.-dir. Kapital ehtiyatına aid məlumatların tapılmasında kapital hərəkəti qanunu düsturundan istifadə edilmişdir. Cədvəl 2-yə nəzər salaq.

Cədvəl 1: Kapital ehtiyatının 2000-2002-ci illər üzrə statistik məlumatları

Dövr	İşçi qüvvəsi	Kapital ehtiyatı, Real (2005=100), AZN, Rüblik, MLN.
2000Q1	4343.27	24595.60354
2000Q2	4365.76	24479.70867
2000Q3	4381.26	24305.18594
2000Q4	4390.51	24118.17246
2001Q1	4341.19	23987.62049
2001Q2	4363.66	23823.99685
2001Q3	4379.15	23654.43269
2001Q4	4388.4	23536.73788
2002Q1	4342.78	23630.41846
2002Q2	4365.26	23489.83469
2002Q3	4380.76	23413.1377
2002Q4	4390.01	23287.45481

Mənbə: www.federalreserve.gov

Cədvəl 1-də 2000-2002-ci illərinin rüblər üzrə göstəriciləri əks olunmuşdur. Bu dövr üzrə kapital ehtiyatının məbləği kəskin fərqlənməmişdir. 2000-ci ilin ilk rübündən başlayaraq növbəti rüblərdə kapital ehtiyatının həcmində azalma müşahidə olunur.

Cədvəl 2: Kapital ehtiyatının 2003-2009-cü illər üzrə statistik məlumatları

Dövr	İşçi qüvvəsi	Kapital ehtiyatı, Real (2005=100), AZN, Rüblik, MLN.
2003Q1	4346.55	23224.54624
2003Q2	4369.05	23118.55402
2003Q3	4384.57	23082.15459
2003Q4	4393.83	23199.21767
2004Q1	4338.7	23213.10733
2004Q2	4361.16	23250.17537
2004Q3	4376.65	23347.18063
2004Q4	4385.89	23355.05815
2005Q1	4353.11	23416.68464
2005Q2	4375.65	23561.03139
2005Q3	4391.18	23637.58449
2005Q4	4400.46	23761.14911
2006Q1	4374.88	23972.66343
2006Q2	4397.52	24394.16411
2006Q3	4413.14	24634.3549
2006Q4	4422.46	24937.63958
2007Q1	4415.92	25155.16961
2007Q2	4438.78	25412.59769
2007Q3	4454.54	25787.1543
2007Q4	4463.95	26150.81016
2008Q1	4450.11	26499.54085
2008Q2	4473.15	27123.47418
2008Q3	4489.03	27933.75415
2008Q4	4498.51	28562.83781
2009Q1	4503.98	29640.24694
2009Q2	4527.29	30058.55692
2009Q3	4543.37	30550.00469
2009Q4	4552.96	30884.89825

Mənbə: www.federalreserve.gov

Cədvəl 2-də 2003-2009 cü illər üzrə statistik məlumatlar qeyd olunmuşdur. 2003-2005-ci illərdə əvvəlki illərdə olduğu kimi kapital ehtiyatının həcmi azaldığı görünür. 2006-cı ilin ikinci rübündən başlayaraq kapital ehtiyatının həcmi yenidən artmışdır.

Cədvəl 3. Kapital ehtiyatının 2010-2019-cü illər üzrə statistik məlumatları

Dövr	İşçi qüvvəsi	Kapital ehtiyatı, Real (2005=100), AZN, Rüblük, MLN.
2010Q1	4559.14	31559.35122
2010Q2	4582.73	32134.20973
2010Q3	4599.01	32835.81111
2010Q4	4608.72	33645.99927
2011Q1	4597.6	34324.93358
2011Q2	4621.4	35048.79051
2011Q3	4637.81	35905.21933
2011Q4	4647.6	36828.78999
2012Q1	4659.51	37527.35091
2012Q2	4683.63	38617.72633
2012Q3	4700.26	39756.21425
2012Q4	4710.19	40852.07497
2013Q1	4728.49	41902.58823
2013Q2	4752.96	43118.09648
2013Q3	4769.84	44039.87497
2013Q4	4779.91	45209.03644
2014Q1	4810.88	46197.62208
2014Q2	4835.78	47083.44131
2014Q3	4852.95	47929.45679
2014Q4	4863.2	48830.24618
2015Q1	4885.02	49794.4358
2015Q2	4910.3	50499.39906
2015Q3	4927.74	50874.15917
2015Q4	4938.14	51031.14653
2016Q1	4929.7	50998.2209
2016Q2	4953.1	51221.714
2016Q3	4983.3	51339.88266
2016Q4	5012.7	51508.15387
2017Q1	5018.2	51593.38468
2017Q2	5044.2	51716.8197
2017Q3	5071.6	51837.38873
2017Q4	5073.8	51867.41914
2018Q1	5108.9	52259.0987
2018Q2	5137.5	52524.22101
2018Q3	5133.1	52830.18226
2018Q4	5133.1	53568.69389
2019Q1	5144.59	53971.07351
2019Q2	5156.11	54220.25039
2019Q3	5167.65	54709.05016

Mənbə: www.federalreserve.gov

Cədvəl 3-də 2010-2019-cu illərin statistik məlumatları qeyd edilmişdir. Bu statistik məlumatlar 2010-cu ildən 2019-a kimi artan tempi ilə davam etmişdir.

Qrafik 7: Cədvəl 1-in qrafik forması

Mənbə: Cədvəl 1-dən əldə olunan məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur

2000-ci ilin rüblərin işçi qüvvələrinə uyğun paylanmasına Qrafik 7- də baxsaq görərik ki, təxminən yaxın rəqəmlərdir. Digər illərdə də eyni müşahidəni təkrarlaya bilərik. Cədvəl 4-də kapital ehtiyatının tapılması üçün bəzi düsturlardan istifadə olunmuşdur. İlk olaraq bizə qeyri-neft sektoru (real ÜDM) statistikasına lazımdır. Digər tərəfdən İnvestisiya sütununa qeyri-neft sektoruna olunan investisiya statistikasına yazılır. Qeyri-neft sektoruna olunan investisiyanı tapmaq üçün deflyatordan istifadə edirik. Bildiyimiz kimi nominal məlumatların real məlumatlara nisbətindən alınır. Deflyatoru qeyri-neft sektoruna investisiyanın cari qiymətlərinə hasili qeyri-neft sektoruna olunan investisiyaların real məbləğini göstərəcək. İnvestisiya sütununda məlumatlar əks olunduqdan sonra növbəti mərhələdə $((1-0.05/4)^{(t-1)}) * t$ düsturundan istifadə edilir. Kapital ehtiyatının ilk rüb üçün real dəyəri isə aşağıdakı düstur əsasında tapılır.
$$K_t = (1-\delta) K_{t-1} + I_{t1}$$
 Aşağıdakı cədvəllərdə ardıcıl olaraq rüblər üzrə qeyri-neft sahəsindəki ÜDM, investisiya, t dəyişənləri əks olunmuşdur. Bu dəyişənlərdən istifadə olunaraq onlar arasında statistik əlaqə tapılacaqdır.

Cədvəl 4: Kapital ehtiyatının tapılması üçün lazım olan 2000-2006-cı illər üzrə statistik məlumatlar

Dövr	Qeyri-neft (real ÜDM)	t	İnvestisiya	Göstərici	Kapital ehtiyatı, Real (2005=100), AZN, Rüblik, MLN.
2000Q1	897.33	0	165.06701		24595.6035
2000Q2	907.85	1	191.55018	191.55018	24479.7087
2000Q3	922.68	2	131.47363	129.83021	24305.1859
2000Q4	935.13	3	116.80134	113.89956	24118.1725
2001Q1	957.83	4	170.92519	164.59528	23987.6205
2001Q2	982.13	5	136.22161	129.53718	23823.9969
2001Q3	1,005.89	6	128.2358	120.41894	23654.4327
2001Q4	1,035.16	7	177.9856	165.04695	23536.7379
2002Q1	1,068.05	8	387.88981	355.19603	23630.4185
2002Q2	1,106.28	9	154.79646	139.97738	23489.8347
2002Q3	1,135.01	10	216.92594	193.70705	23413.1377
2002Q4	1,178.04	11	166.98133	147.24446	23287.4548
2003Q1	1,215.29	12	228.18462	198.69847	23224.5462
2003Q2	1,251.84	13	184.3146	158.49114	23118.554
2003Q3	1,303.35	14	252.5825	214.47941	23082.1546
2003Q4	1,351.34	15	405.59001	340.10006	23199.2177
2004Q1	1,386.94	16	303.87988	251.62774	23213.1073
2004Q2	1,430.01	17	327.23188	267.57731	23250.1754
2004Q3	1,472.23	18	387.63246	313.00474	23347.1806
2004Q4	1,502.99	19	299.71727	238.98995	23355.0582
2005Q1	1,477.62	20	353.56472	278.403	23416.6846
2005Q2	1,541.11	21	437.05531	339.84312	23561.0314
2005Q3	1,597.94	22	371.06599	284.92486	23637.5845
2005Q4	1,653.44	23	419.03443	317.73569	23761.1491
2006Q1	1,695.28	24	508.52868	380.77537	23972.6634
2006Q2	1,728.67	25	721.15897	533.23852	24394.1641
2006Q3	1,768.40	26	545.11785	398.03202	24634.3549
2006Q4	1,806.53	27	611.21411	440.71525	24937.6396

Mənbə: www.federalreserve.gov

Cədvəl 4-də kapital ehtiyatının real dəyərinin tapılması üçün lazım olan statistik göstəricilər vardır. Rüblik üzrə statistik göstəricilərin dəyişməsi cədvəldə aydın təsvir edilmişdir.

Cədvəl 5: Kapital ehtiyatının tapılması üçün lazım olan 2000-2006-cı illər üzrə statistik məlumatlar

Dövr	Qeyri-neft (real ÜDM)	t	İnvestisiya	Göstərici	Kapital ehtiyatı, Real (2005=100), AZN, Rüblik, MLN.
2007Q1	1,858.89	28	529.25053	376.84531	25155.1696
2007Q2	1,914.29	29	571.8677	402.10038	25412.5977
2007Q3	1,973.69	30	692.21408	480.63617	25787.1543
2007Q4	2,043.45	31	685.99529	470.3642	26150.8102
2008Q1	2,135.59	32	675.61581	457.45675	26499.5409
2008Q2	2,218.70	33	955.17759	638.66257	27123.4742
2008Q3	2,297.30	34	1149.3234	758.86879	27933.7542
2008Q4	2,377.49	35	978.25559	637.84313	28562.8378
2009Q1	2,197.45	36	1434.4446	923.59682	29640.2469
2009Q2	2,264.75	37	788.81307	501.54494	30058.5569
2009Q3	2,332.96	38	867.17973	544.48006	30550.0047
2009Q4	2,376.37	39	716.76862	444.41524	30884.8983
2010Q1	2,440.68	40	1060.5142	649.32714	31559.3512
2010Q2	2,483.17	41	969.3504	586.09088	32134.2097
2010Q3	2,536.74	42	1103.279	658.72876	32835.8111
2010Q4	2,618.04	43	1220.6358	719.68837	33645.9993
2011Q1	2,670.50	44	1099.5093	640.16863	34324.9336
2011Q2	2,739.70	45	1152.9186	662.87438	35048.7905
2011Q3	2,805.00	46	1294.5387	734.99559	35905.2193
2011Q4	2,866.86	47	1372.3859	769.45468	36828.79
2012Q1	3,092.47	48	1158.9208	641.6492	37527.3509
2012Q2	2,910.71	49	1559.4673	852.62346	38617.7263
2012Q3	3,098.11	50	1621.2095	875.30065	39756.2143
2012Q4	3,179.85	51	1592.8134	849.21981	40852.075
2013Q1	3,270.84	52	1561.1642	821.94149	41902.5882
2013Q2	3,356.17	53	1739.2906	904.27718	43118.0965
2013Q3	3,443.14	54	1460.7547	749.96988	44039.875
2013Q4	3,509.38	55	1719.6599	871.85888	45209.0364
2014Q1	3,591.70	56	1553.6986	777.87087	46197.6221
2014Q2	3,639.87	57	1463.2895	723.44929	47083.4413
2014Q3	3,686.54	58	1434.5585	700.37915	47929.4568
2014Q4	3,717.42	59	1499.9076	723.13029	48830.2462

Mənbə: www.federalreserve.gov

Cədvəl 5-də eyni qaydada 2007-2017-ci illər üzrə məlumatlar əks olunmuşdur. Belə ki, mənbədən götürülmüş göstəricilər əsasında cədvəl tərtib olunmuşdur.

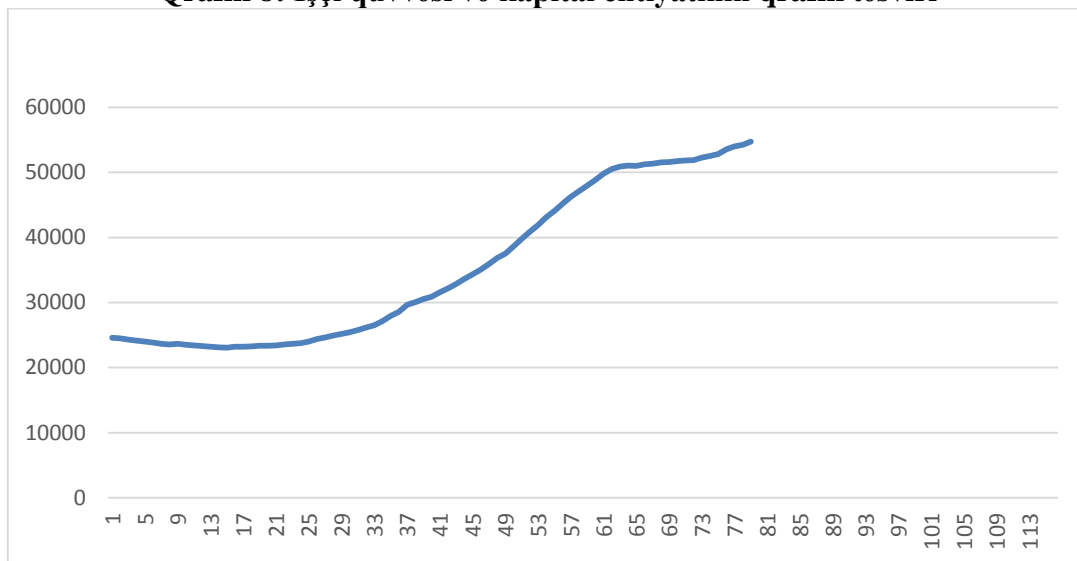
Cədvəl 6: Kapital ehtiyatının tapılması üçün lazım olan 2015-2019-cu illər üzrə statistik məlumatlar

Dövr	Qeyri-neft (real ÜDM)	t	İnvestisiya	Göstərici	Kapital ehtiyatı, Real (2005=100), AZN, Rüblik, MLN.
2015Q1	3,677.16	60	1574.5677	749.6361	49794.4358
2015Q2	3,694.22	61	1327.3937	624.05952	50499.3991
2015Q3	3,691.78	62	1006.0026	467.04902	50874.1592
2015Q4	3,699.43	63	792.91435	363.51869	51031.1465
2016Q1	3,443.23	64	604.9637	273.88414	50998.2209
2016Q2	3,451.24	65	860.97087	384.91349	51221.714
2016Q3	3,466.91	66	758.44008	334.8367	51339.8827
2016Q4	3,495.35	67	810.01974	353.13803	51508.1539
2017Q1	3,545.12	68	729.08274	313.87939	51593.3847
2017Q2	3,570.51	69	768.35233	326.65063	51716.8197
2017Q3	3,593.20	70	767.02927	322.01206	51837.3887
2017Q4	3,609.96	71	677.99777	281.07717	51867.4191
2018Q1	3,630.42	72	1040.0223	425.77196	52259.0987
2018Q2	3,636.56	73	918.36104	371.26581	52524.221
2018Q3	3,670.14	74	962.51402	384.25159	52830.1823
2018Q4	3,706.56	75	1398.8889	551.47895	53568.6939
2019Q1	3,724.73	76	1071.9883	417.32353	53971.0735
2019Q2	3,765.37	77	923.8153	355.14449	54220.2504
2019Q3	3,779.31	78	1166.5529	442.85491	54709.0502

Mənbə: www.federalreserve.gov

Cədvəllərdə qeyd olunan rəqəmlərin qrafik təsviri məsələni daha aydın nəzərdən keçirmək üçün aşağıda verilmişdir.

Qrafik 8: İşçi qüvvəsi və kapital ehtiyatının qrafik təsviri

Mənbə: Cədvəl 1: 2: 3:-dən əldə olunan məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur

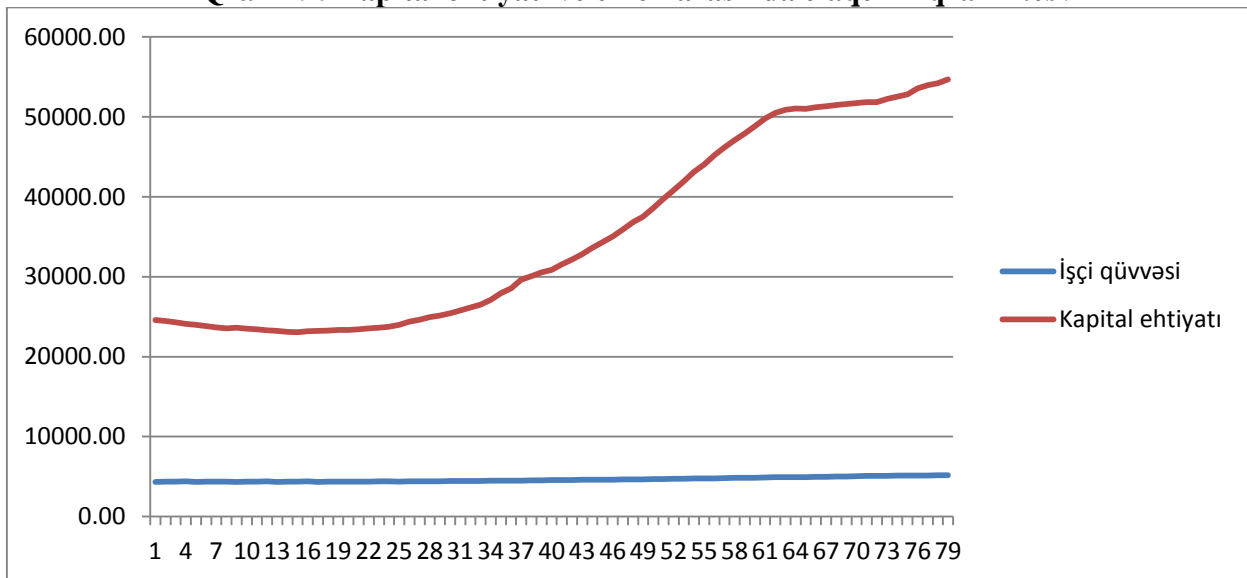
Cədvəl 1,2,3-də işçi qüvvəsi və kapital ehtiyatı arasında korrelyasiyaya nəzər salmaq. İlk olaraq korrelyasiya dedikdə, iki və ya artıq təsadüfən seçilmiş dəyişənlərin arasında olan statistik əlaqəni göstərir. Bu dəyişənlərdən birinin və ya daha artığının dəyişməsi digərlərinin də dəyişməsinə gətirib çıxarır. Dəyişənlər arasında mövcud olan korrelyasiya əmsallarla təsvir olunur. Əmsallar mənfi və ya müsbət ola bilərlər. Mənfi korrelyasiya əmsalı tapılması dəyişənlərdən birinin artması digərinin azalmasına və ya əksini izah edir.

Ümumiyyətlə, korrelyasiya əmsalı iki təsadüfən seçilmiş dəyişənin qarşılıqlı təsirinin göstəricisidir. Korrelyasiya əmsalı R hərfi ilə işarə olunur . -1 və + 1 arasında dəyişə bilər. Əmsalın 1-ə daha yaxın olması dəyişənlər arasında əlaqənin güclü olduğunu ifadə edir. Əmsal 0-a doğru qiymət aldıqda isə dəyişənlər arasında əlaqə zəifləyir. Əmsal 1-ə bərabər olduqda isə iki dəyişən arasındakı əlaqəni xətti funksiya ilə adlandırılır.

$$r_{xy} = \frac{S_{xy}}{S_x S_y}$$

Burada, r_{xy} - seçmə kütlədə korelyasiy əmsalı, S_{xy} -seçmə kütlədə kovariasiya əmsalı, S_x - x kəmiyyətinin statistik göstəricilərindən ibarət sıranın standart səhvi, S_y - y kəmiyyətinin statistik göstəricilərindən ibarət standart səhvidir. Yuxarıda qeyd olunan düstura əsasən işçi qüvvəsi və kapital ehtiyatı arasında korrelyasiya əmsalı 0.986094 olur. Korrelyasiya əmsalı 1-ə yaxın olmağı dəyişənlər arasında olan əlaqənin güclü olduğunu bildirir. İki dəyişən arasında olan əlaqənin qrafikinə nəzər salaq.

Qrafik 9: Kapital ehtiyatı və əmək arasında əlaqənin qrafik təsviri

Mənbə: Cədvəl 1: 2: 3:-dən əldə olunan məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Kapital ehtiyatı və əmək arasında korrelyasiya əlaqəsinin tapılması prioritet seçilmişdir. Korrelyasiya əlaqəsinin 1-ə yaxın olması onlar arasında əlaqənin güclü olması mənasına gətirib çıxarır. Dissertasiya işi çərçivəsində, əsas araşdırma ünsürlərimiz olan müəssisələrdə kapital ehtiyatı və əmək ehtiyatlarının iqtisadi tərəqqiyə verə biləcəyi mümkün töhfələri təhlil etdik. Bu zaman düzgün metodika və idarəetmə üsullarının tətbiq ediləcəyi təqdirdə, müəssisələrin inkişaf etməsi üçün geniş potensialın mövcudluğunun şahidi olduq. Belə ki, dövrün tələblərinə və beynəlxalq çağırış və tendensiyalara uyğun olaraq, yeni və innovativ texnologiyaların tətbiqi əmək resurslarının səmərəli, operativ və daha keyfiyyətli istifadəsinə gətirib çıxara bilər. Bu hədəflərə nail olmağa təkan verməsi üçün müəssisələrdə işçilərin təyinatı üzrə müxtəlif nəzəri və praktiki təlimlərə cəlb olunması kimi müasir kadr islahatları aparmaq həmçinin, mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla yanaşı, işçilər arasında işin müxtəlif bilik və bacarıqlar əsas götürülməklə düzgün istiqamətli allokasiyası, müasir menecment üsullarının istifadəsi və iş şəraitinin yaxşılaşdırılması da işçilərin motivasiyasına böyük təsir göstərməklə onları vəzifələrini böyük həvəs və məsuliyyətlə icra etməyə vadar edəcək, beləliklə işdən arzuolunan nəticə əldə olunacaqdır. Qeyd olunan yenilikçi strategiyalar vasitəsilə əmək qabiliyyəti və faydalılığını artmış əmək resursları kapital ehtiyatlarının mütəmadi artımına şərait yaradacaqdır. Daha sonra artmaqda olan kapital ehtiyatı və yetişmiş əmək ehtiyatı ilə müəssisələrin potensialından maksimum dərəcədə istifadə dayanıqlı, şaxələnmiş və innovativ iqtisadiyyatın təmin olunmasına böyük töhfə verəcəkdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Müəssisələr haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 2019
2. KAPİTALDA DƏYİŞİKLİKLƏR HAQQINDA HESABAT ÜZRƏ KOMMERSİYA TƏŞKİLATLARI ÜÇÜN 2 №-li MİLLİ MÜHASİBAT UÇOTU STANDARTI , Bakı , 2006 , 11 səh.
3. Abbasov A.B., Abbasov S.A. Biznesin əsasları. Dərslik - Monoqrafiya. Bakı, "Elm və təhsil", 2017,456 səh.
4. Atakişiyev M.C., Abbasov H.M., Abbasova N.H., Mikro və makro iqtisadiyyat, Bakı, 2010, 506 səh.
5. Əhmədov B.S., "İnvestisiya» və «kapital» anlayışlarının mahiyyəti: mikroiqtsadi və makroiqtisadi yanaşmaları", 2011, səh. 5-16
6. Hüseynov T.Ə. Müəssisənin iqtisadiyyatı. Bakı: Azər nəşr, 2005, 560 səh.
7. İnvestisiya fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 13 yanvar 1995-ci il.
8. İqtisadi nəzəriyyə. Dərslik/ prof. Vəliyev T.S., prof Babayev Ə.P., Meybullayev M.X., Ümumi redaksiyası ilə, Bakı, 2011, 506 səh.

İngilis dilində

1. Agayev A.A., Aliyev A.A. "The impact of credits to GDP", Journal of Bank System. 2019, Vol.2, p.85-95
2. Canning, J. B., (1929), The Economics of Accountancy, New York
3. Chandler Alfred D. (2002), "The Visible Hand. The Managerial Revolution in American Business". Copyright 1977 by A.D. Chandler, Printed in USA, Sixteenth printing, 608 p.
4. Fisher, F. M. and Shell, K. (1998), Economic Analysis of Production Price Indexes, Cambridge University Press, Cambridge, England.

5. Hall, R. E. and Jorgensen, D. W., (1967), 'Tax Policy and Investment Behavior', *American Economic Review*, April 1967, pp. 391-414
6. Hartwick, J. and Hageman, A., (1993), 'Economic Depreciation of Mineral Stocks and the Contribution of El Serafy', in E. Lutz (ed.), *Towards Improved Accounting for the Environment*, pp. 211-235, World Bank, Washington, DC , 1993.
7. Hicks, J. R., (1942), 'Maintaining Capital Intact: A Further Suggestion', *Economica*, May 1942, pp. 174-179.
8. Hill, R. J. and Hill, T. P. (1999), 'A New Conceptual Approach to the Measurement of Capital Gains, Depletion and Net National Product', *University of New South Wales Discussion Paper*, UNSW, Sydney, 1999.
9. Hill, T. P. (1979), 'Profits and Rates of Return', O.E.C.D., Paris.
10. Hotelling, H., (1925), 'A General Mathematical Theory of Depreciation', *Journal of the American Statistical Association*, Sept. 1925, pp.340-353.
11. Hulten, C. R. and Wycoff, F. C. (1996), 'Issues in the Measurement of Economic Depreciation : Introductory Remarks, Symposium on Depreciation', *Economic Inquiry*, Vol. XXXIV, Number 1, January, 1996, pp. 10-23
12. Humatova, S., & Hajiyev, N. (2018). Macroeconomic aspects of the price and the salary in development of competitive and export-oriented agriculture in Azerbaijan. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 24(2018), 368-379.
13. Jorgensen, D. W. (1989), 'Capital as a Factor of Production', *Technology and Capital Formation*, Jorgensen, D. W. and Landau, R., (Eds.), Cambridge, MIT Press, 1989, pp.1-35.
14. Kruqman P. "How Did Economists Get It So Wrong?" // *The New York Times*. 2009 September 2.
15. Meade, J. E. (1961), *A Neo-Classical Theory of Economic Growth*, Unwin University Books, London.

16. SNA 1993 : System of National Accounts 1993; Commission of the European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Cooperation and Development, United Nations, World Bank : 1993.
17. Spiegel, S. (2012), How to Evade Capital Controls...and Why They Can Still Be Effective. In: K. P. Gallagher, Griffith-Jones, S. and J. A. Ocampo (ed.), "Regulating Global Capital Flows for Long-Run Development", Pardee Center Task Force Report, March 2012. Boston: Boston University Creative Services
18. Spratt, S. (2013), Financial Regulation in Low-income countries: Balancing Growth with Stability. Review of evidence and identification of knowledge gaps. Draft
19. Sula, O. (2010), Surges and Sudden Stops of Capital Flows to Emerging Markets, *Open Economies Review*, 21(4), pp. 589-605.
20. Triplett, J. E., (1996), 'Depreciation in Production Accounts and in Income and Wealth Accounts: Resolution of an Old Debate', *Economic Inquiry*, Vol. XXXIV, Number 1, January, 1996, pp. 93-115.
21. Wakeman-Linn, J. (2007), Managing Large Scale Foreign Exchange Inflows: International Experiences. (unpublished). Washington DC: International Monetary Fund.
22. Williamson, J. (1991), On Liberalizing the Capital Account, AMEX Bank Review. Oxford University Press
23. Wright, F. K., (1964), 'Towards a general theory of depreciation', *Journal of Accounting Research*

Internet resursları

1. www.stat.gov.az – Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin saytı
2. www.qanun.az - Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi Normativ hüquqi aktların vahid internet elektron bazası

3. www.economy.gov.az - Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinin saytı

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1 : Kapital ehtiyatının 2000-2002-ci illər üzrə statistik məlumatları.....	57
Cədvəl 2 : Kapital ehtiyatının 2003-2009-ci illər üzrə statistik məlumatları.....	58
Cədvəl 3 : Kapital ehtiyatının 2010-2019-ci illər üzrə statistik məlumatları.....	59
Cədvəl 4 : Kapital ehtiyatının tapılması üçün lazım olan 2000-2006-ci illər üzrə statistik məlumatlar.....	61
Cədvəl 5 : Kapital ehtiyatının tapılması üçün lazım olan 2000-2006-ci illər üzrə statistik məlumatlar.....	62
Cədvəl 6 : Kapital ehtiyatının tapılması üçün lazım olan 2015-2019-cu illər üzrə statistik məlumatlar.....	63

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1 : Milli gəlirdə əməyin payı 1960-2017.....	48
Qrafik 2 : A-da birdəfəli artım.....	50
Qrafik 3 : BGP ekvilibrasiyasına uyğunlaşdırma.....	52
Qrafik 4 : δ dəyişikliyin təsiri.....	53
Qrafik 5 : Dövlət xərclərinin daimi azalması.....	54
Qrafik 6 : Dövlət xərclərinin müvəqqəti azaldılması.....	55
Qrafik 7 : Cədvəl 1-in qrafik forması.....	60
Qrafik 8 : İşçi qüvvəsi və kapital ehtiyatının qrafik təsviri.....	64
Qrafik 9 : Kapital ehtiyatı və əmək arasında əlaqənin qrafik təsviri.....	65

